

A. 897.

Bibliothecae
Caesareae Universitatis
Dorpatensis
Auctor.

1, Disquisitio de Origine Nominis
Livoniae.

2, Gegenbemerkung auf eine Be-
merkung vom Jhr Professor und
Ritter Dr. Friedrich Rübe in Berlin.

DISQUISITIO

DE

ORIGINE NOMINIS LIVONIAE

HISTORIAE LIVONORUM PRODROMUS.

AUCTORE

DR. WOLDEMARO A DITMAR

LIVONICORUM ET ESTHONICORUM NOBILIUM CONSOCIATIONIS MEMBRO, SOCIETATIS LATINAE JENENSIS SOCIORUM HONORARIORUM NUMERO ADSGRIPTO, NEC NON SOCIETATIS MINERALOGICAE MAGNI DUCATUS ISENACO-VIMARIENSIS SODALI EXTRANEO ORDINARIO
ETC.

HEIDELBERGAE ANNO MDCCCXVI

TYPIS JOANNIS MICHAELIS GUTMANNI

ACADEMIAE TYPOGRAPHI.

Liceat sperare timentii!

Est.

964

P A T R I O P T I M O , P E R Q U A M

D I L E C T O

WOLDEMARO ADOLPHO A DITMAR

SUPERIORI PRAEFECTO EXCUBIARUM IMPERII RUSSICI

DOMINO HEREDITARIO FUNDI FENNERN IN LIVONIA

ET

M A T R I C A R I S S I M A E

CAROLINAE JOANNAE A DITMAR

ORTAE E NOBILI GENTE A KRÜDENER

NEC NON

A V U N C U L O S U M M E R E V E R E N D O

A M P L I S S I M O Q U E

CAROLO MAURITIO DE BROEMSEN

IN EXERCITU SANCTAE MAJESTATIS IMPERIALIS RUS-

SICAE MAJORI OLIM MERITISSIMO

UT

DOCUMENTUM TENUE

GRATI ANIMI PRO MAXIMIS DE IPSO MERITIS

PRAEBEAT

HUNCCE LIBELLUM DEDICAT

WOLDEMARUS A DITMAR.

PROOEMIUM.

Quam difficilia sint studia antiquitatis, nemo facile ignorat, qui operam suam in iis posuerit. Primo quidem intuitu de eo minus queramur, quum tot tantosque rerum scriptores habeamus, qui obscuritatem antiquissimae nationum historiae et investigare, et illustrare quaesierint; si vero altius in disquisitiones eorum penetramus, omnesque earum et singulas ex artis criticae praeceptis dijudicamus, nullo negotio nobis apparet, quanta impedimenta historico sese objiciant, quum certa quadam ratione indigeat, quam in investigando et colligendo sequi possit. Sana enim critica ars id fere semper agit, ut mendosa deleat, quod et disquisitio nostra satis docebit. Maximum vero periculum historico plerumque affert, quod modo haec, modo alia opinio eum allicit, ideoque dubitationem procreat et fluctuationem animi efficit. Quod viri maxima scientiarum copia instructi magnoque nomine aucti, qui omnem paene aetatem in antiquitate illustranda consumpserunt, tamen vel

in hoc, vel in illo reprehensioni jure obnoxii sunt, quippe qui nimio rerum studio inducti veritatem ipsam neglexerint, et aliorum scriptorum verba perverterint, aut quod incuria in comparandis et probandis variis variorum opinionibus errores adduxit, verum esse id, quod modo contendi, jam satis videtur demonstratum. Nihil enim dicam de inscitia multorum, qui, vana de se opinione inflati, temere existunt, unde inclinatio in utramque partem oritur et veritatis ipsius deformatio et obscuratio. Hac igitur ratione studium historiae difficilius redditur et aditus ad eam quasi occluditur. Ipse quoque haec impedimenta expertus sum¹⁾, quum disquisitionem de origine nominis Livoniae susciپرem, eaque, primis modo elementis perscrutandae historiae imbutum, me a perficiendo opere deterruissent, nisi flagrans cupido, ut mihi contingeret antiquissimam patriae meae historiam pro viribus, quanquam nondum satis exercitata, illustrandi, animum erexisset et incitasset. In quo multum valuit auxilium benevolens amicorum inprimis colendorum, Joannis Fri-

1) Jam multos ante annos eadem demonstrare conatus est THEOPHILUS SCHLEGEL in libello: *Anmerkungen von den Schwierigkeiten in der Erforschung der Völkernamen*, Riga 1774. 4.

derici de Recke, Consilarii aulici et Senatoris primarii Camerae aulicae, Caroli Morgensternii, celeberrimi Professoris Dorpatensis, E. Ph. Körberi, Pastoris Wenda-
viensis, C. E. Bergii, Praepositi Hallistensis, Benjamini de Bergmann, Philos. Dr. et Pastoris Ruiensis, cujus nomen libris editis doctissimis jam satis inclaruit, M. J. Christoph. Brotzii, meritissimi Professoris Rigensis, Christiani Friderici Lindemanni et Caroli Constantini Krauklingii, quorum uterque a pueris jam amicitiae vinculo mihi conjunctus est; iisque viris, pro benevolentia mihi probata, gratias, ut par est, maximas sincerrimasque publice refero. —

Quae variae variorum scriptorum sententiae de re a me tractata extant, collectas non reperi, nisi in disquisitione Olavi Hermelini de origine Livonorum, nunc plane inutili, ut supervacaneum mihi non videretur, disquisitionem meam, quam lectoribus jam trado, instituire. Fontibus, qui mihi in notitiam venerunt, usus sum omnibus, et, quae cognitione digniora mihi sese praeberunt, breviter exposui. Fusius vero rem omnem in Historia Livorum tractabo, ad quam posthac edendam multa jam penitus nova collegi. —

Si in opere meo mendosa reperiantur nonnulla, ut edocear rogo, quod gratissimo animo accipiam, quum certe spero, neminem nimis animose bellum quasi literarium contra me suscepturum esse, et supra fines recti intenturum. Id enim memini, quod auctor longe dignissimus, praeceptor carissimus, aestumatissimus, Gustavus Ewers²⁾, hisce verbis usus, expressit: „Nachsicht auf Kosten der Gerechtigkeit erwarte ich nicht, und nehme für eine grosse Belehrung eine kleine Beschämung gern vorlieb. In ein umgekehrtes Verhältniß wird beide niemand setzen, ohne Gefahr, daß ihm der schlimmere Theil wieder anheim falle.“ Quae fuerit mea in perscrutandis rebus diligentia nemo facile, ut opinor, non agnoscat, atque sic, peracto labore gavisus, et iudicium doctorum virorum tranquille exspectans, sententiae Livii assentior, quum ita in praefatione totius operis dicat: „et, si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum, qui meo nomini officient, me consoler.“ —

2) Kritische Vorarbeiten zur Geschichte der Russen. Dorpat, 1814. 8.

DE ORIGINE NOMINIS LIVONIAE DISQUISITIO.

P A R S I.

PRAEMONITA QUAEDAM GENERALIA DE ANTIQUIORI
HISTORIA LIVORUM.

§. 1.

Quaenam regio temporibus antiquis
nomine Livoniae significata fuerit
et a quibus nationibus eadem culta.

Finis hujus disquisitionis neque est, neque
esse potest, ut de natura terrae et de historia
priscarum ejusdem incolarum, de prima eorum
origine aliisque ejusmodi rebus fusius loquar;
id vero mihi persuasum est, supervacaneum
non fore, si introductionis loco breviter non-
nulla de conditione physica et topographica
Livoniae exponam, nationesque enumerem, quae
regionem hanc incoluerint. Neque vero agam
de explicanda origine nominum ceterarum in
Livonia habitantium nationum, nec demon-
strare hoc loco conabor, quo modo et unde
in hanc terram pervenerint. —

Temporibus Henrici Lettici nomine
communi Livoniae non solum Livonia pro-

pria (terra Livorum) appellata est, sed etiam omnis Curlandia, Semigallia, Lettlandia, Ethonia, et insulae Osilia et Moona in sinu Livonico; tota igitur regio ad litus maris Baltici, CIV milliaria per longitudinem complectens, LX vero per latitudinem ¹). Omnem hunc tractum, late extentum, habitarunt tempore illo,

- 1) Liber-Baro a BLOMBERG contendit in libro, quem nomine non apposito edidit, eo tempore tractum terrae a Memelio ad sinum Curicum usque tria milliaria a Regiomontio Livoniae annumeratum fuisse. Quod plurimis rationibus firmari posset, quas autem hoc loco referre nimis longum foret. (cfr. PETER VON DUISBURG in Chron. Prussiae, P. III. c. 2. p. 68. et THUNMANN'S Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischen Völker, p. 22, 23). Titulus libri, cujus versio gallica Trajecti ad Rhenum prodiit, 1705 8., hic est: Account of Livonia with a relation of the rise, progress and decacy of the Marian Teutonic Order, the several revolutions, that have happened there to these present times, with the wars of Poland, Schweden and Moscovy contending for that province, a particular account of the Dukedoms of Curland, Semgallia and the province of Pilten; to which is added the author's journey from Livonia to Holland in 1698 etc., sent in (XVII) letters to his friend in London. London 1701, 8 Letter 2. — De auctore et opere ipso cfr. (FRIEDRICH KON-

vel potius paululum ante, jam tum, quum Germani advenerunt, ad annum circiter 1158²⁾ nationes gentesque hae, quarum nomina sigillatim recensebo:

1. Curoni (die Kuren), qui regionem a Memelio ad Goldingam (Goldingen) et Ambotnam (Amboten) usque tenuerunt.

2. Semigalli (die Semgallen), qui a Goldinga urbe ad sinistram usque ripam Dunae et juxta hunc fluvium Friederostadium (Friedrichsstadt) versus atque inde trans Bauskiam (Bauske) et Mitaviam ad fines Lithuanicos usque habitarunt.

3. Seli (die Selen), qui inde a praefectura principali Sehra (Sehren) inter Dunam et fines Lithuanicos ad finem usque hujus regionis sese extenderunt.

4. Livi (die Liwen), qui inde a Sali fluvio (Salis) ad oram maris Baltici Duna tenus et ad ripam dextram hujus fluminis ad Lennevardiam (Lennewarden) et Ascheradium (Ascheraden) usque, inde per Lennevardicas et Sun-

RAD GADEBUSCH) Abhandlungen von Livländischen Geschichtschreibern. Riga 1772. 8. pag. 212 — 222.

2) HENRICUS LETTICUS libros annales scripsit spatio temporis inter annum 1184 ad 1225 vel 1226 usque.

zelicas silvas Siggundum (Siggund), Treideniamque (Treiden), et a Treidenia ad utramque ripam Aae (die Aa) ore tenus, habitarunt.

5. Letti (die Letten), qui regiones Volmariae (Wolmar), Ronneburgi (Ronneburg) Smilténiae (Smiltén), Tricateniae (Trikatén), et Burtneeciae (Burtneek) usque ad territorium Dorpatense et fines Russicos tenuerunt.

6. Venedi (die Wenden), reliquiae ut videtur indigenarum hujus terrae priscorum Venedorum, ad quorum nomen sinus Livonicus sinus Venedicus a Graecis et inter eos a Ptolomeo *κολπος ωεννετικος* appellatus est. Populus ille, bellorum maxime causa paulatim ex his regionibus recessit et in Pomeraniam, Rugiam, ducatum Megapolitanum et Lusatiam sese contulit, multisque peregrinationibus per Germaniam et Galliam ad Hispanos, Lusitanos, quin etiam trans mare mediterraneum ad Afros pertendit, ubi proprium condidit regnum. Minor modo pars Venedorum in Curlandia remansit et ad flumen urbemque Vindaviam (Windau) habitavit, quae, ut fluvius ipse, ab iis nomen recepit. Brevi vero tempore ante adventum Germanorum Venedi, a Curonibus e sedibus pristinis expulsi, trans Dunam ad montem antiquum (den alten Berg) secesserunt, haud procul ab eo loco,

ubi postea Riga urbs condita est. Quum vero ne hic quidem ab hostibus tuti esse possent, ad Lettos migrarunt, a quibus amice recepti regiones Ascheradianas et Zehsanas (Zehse), ad sedem fixam ibi ponendam, acceperunt, unde et illis locis nomina antiqua - et neo-Vendia (Alt- und Neu-Wenden) data sunt.

7. Lithuani (die Littauer). Qui populus a Kokenhusia (Kokenhusen) et Kreuzburgio (Kreuzburg) per Livoniam Polonicam, ut dicunt, secundum finem vicinum Russicum per Mariaeburgum (Marienburg), Sesswegiam (Sesswegen), Erlaum (Erla), Silvam Jurgeniburgicam (den Jürgensburgischen Wald) usque Ogeram (Oger) et Bersam (Berse), hodie Jaegelia minor (die kleine Jägel) appellata, sese extendit.

8. Esthoni (die Ehsten), qui a Sali fluvio secundum oram maris Baltici ad Narvam (Narwa) usque, inde vero deflexo tractu ad lacum Peipus finesque Novgorodenses et Pleskovienses per territorium Dorpatense retro ad Salim usque et mare Balticum habitarunt. Divisi fuerunt inter nationes gentesque minores, quarum vero nomina, ne justo capiosior videar, silentio transibo.

9. Osilienses (die Oeseler), qui insulam Osiliam, Daghoeam et Moonam (Oesel,

Daghoe und Moon) incoluerunt, ab Esthonis plane non distincti. —

10, Sueci (die Schweden) quoque in Ordensholmia (Ordensholm), Nukia (Nunk vel Nuckoe) aliisque insulis ad incolas Livoniae antiquae numerari potuerunt. —

Nationes illae, quarum mentionem feci, Livoniam, in sensu latiori, vel integre, vel ex parte modo incoluerunt, quum Germani eo devenirent; omnes vero, si Suecorum numerum vel potius Gothorum admodum parvum, excipimus, duas tantum stirpes primitivas constituunt, Esthonicam et Letticam. Ad priorem referuntur Livi, Esthoni et Osienses; posteriori vero annumerantur Curoni, Semigalli, Seli, Letti, Lithuani et veteres Venedi, quorum reliquiae pauciores adhuc dum extant, quam priscorum Livorum. —

Qui penitus de variis regionibus earumque oppidis, a populis, quos recensui, habitatis, edoceri cupiant, ii hos praecipue adeant libros:

1) Handbuch der Geschichte Lief- Ehst- und Kurlands, zum Gebrauch für jedermann, von Wilhelm Christian Friebe. 5 Bde. Riga 1791. seqq. Thl. I. pag. 44. seqq.

2) Versuch über die Alterthümer Lieflands und seiner Völker, besonders der Letten, von

Joh. Ludw. Börger. Riga 1778. 8. Libellus hic, denuo typis expressus, annexus est libro, qui inscribitur: Vermischte Aufsätze und Urtheile über gelehrte Werke etc. von Gottlieb Schlegel, duobus voluminibus, quorum utrumque tres partes complectitur. Riga 1774 — 1783. 8. Bd I. St. 3 No 1. pag. 1 — 104.

Praecipue denique commendari possunt:

3) Neue nordische Miscellaneen. Von Aug. Wilh. Hupel. Riga 1792. seqq 8. St. 1 u 2. pag. 13 — 134. in quibus dissertatio inest, quae inscribitur: Versuch einer alten Geographie von Liefland, zu besserm Verstand der alten Geschichtschreiber.

Satis mihi videtur tres modo, cognitione autem dignissimos libros enumerasse. Plura cupientibus indicabunt opera notissima FridERICI CONRADI GADEBUSCHII³⁾.

3) Abhandlung von Livländischen Geschichtschreibern. Riga 1772. 8. et Livländische Bibliothek, nach alphabetischer Ordnung, von FRIED. KONR. GADEBUSCH. 3 Bde. Riga 1777. 8. Cum his operibus jungantur: J. B. FISCHERS und J. C. SCHWARTZ Beyträge und Berichtigungen zu E. K. Gadebusch's livl. Bibliothek, in den nordischen Miscellaneen von A. W. HUPEL. St. 4. 12. 24.

§. 2.

De conditione veteris Livoniae, si
coelum et tempestatem respicimus.

Omnis ea regio, quam antiquis temporibus nomine generali Livoniae appellarunt, coelo miti nequaquam gavis est. Hiems novem fere menses duravit, aestas modo tres. Quercus altae, pinus et abietes solum minime fecundum opacarunt atque ita effectum est, ne lacus ac paludes, quibus coelum asperum, terra informis et paene inhabitabilis redderetur, exsiccarentur. Ora maritima arenosa inundationi maris obnoxia fuit, item terra interior fluminibus et torrentibus, saepe vastationes terribiles concitantibus. Neque tamen regio illa locis desertis et plane inhabitabilibus nullo modo annumerari potuit, quae enim ad vitae usum maxime necessaria sunt, protulit omnia. Vastum silvarum spatium feris, quibus vesci soliti sunt homines, abundabat, flumina piscibus omnis generis scatebant, et solum satis fertile ad famem sedandam atque sitim, hominibus incultis, qui sola fere venatione alimenta quaerunt, quibus ad vitam degendam opus erat, non parcius praebuit¹). Quamvis vero haec

1) HELMONDI chorographia Livoniae, Meinhardi

terra multa saecula inculta fortasse fuerit, id tamen certum est jam ante 2200 annos navitas e regionibus meridianis advenientes in oris Curlandiae et Borussiae nationem quandam invenisse, cui succinum res fuerit mercatoria, quique id, ut mercatura exerceretur, piscarentur²).

§. 3.

Quem terrae tractum nunc Livoniam appellamus?

Nomine generali Livoniae nostris temporibus duas plerumque, plane diversas, regiones insignire solemus, Livoniam eam

Bertholdique temporibus, haec est: „Est“ ait, „eadem terra (sc. Livonia) fertilis agris, abundans pascuis, irrigua fluviis, satis etiam piscosa et arboribus nemorosa.“ Cfr. Chronica Slavorum HELMONDI, Presbyteri Bosoviensis, et ARNOLDI, Abbatis Lubecensis, in quibus res slavicae et saxonicae fere a tempore Caroli Magni usque ad Ottonem IV seu ad ann. Ch. CLOCCIX exponuntur. HENRICUS BANGERTUS e MSS. codicibus recensuit et notis illustravit. Lubecae, anno MDCLIX. 4. lib. VII. cap. IX. pag. 514.

- 2) Geschichte von Littauen, Kurland und Liefland von AUG. LUDW. SCHLÖZER und LUDW. ALBRECHT GEBHARDI. Halle 1785. 4. pag. 303. seqq.

propriam¹⁾ vel provinciam Rigensem, quae territoria duo Lettica totidemque Esthonica, exclusa Osilia insula, complectitur, tum Ethoniam vel provinciam Revaliensem. Utraque, quae singulos prorsus distinctos Ducatus formant et jam priscis temporibus singulorum interdum dominatui subjectae erant, nunc a singulis plane diversis populis habitatur: Esthonis atque Lettis. Ut Livisic etiam Esthoni ad stirpem Fennicam referendi sunt²⁾.

1) Nonnulli hodie nomen Livoniae tantum de sedibus priscorum Livorum intelligere volunt. At centra eorum sententiam usus loquendi qui tamen in his rebus praecipue attendendus, manifeste pugnat, quum in Livonia, quam dicunt Polonicam, nunquam habitarent Livi.

2) Mithridates oder allgemeine Sprachkunde mit dem Vater Unser als Sprachprobe in beynahe 500 Sprachen und Mundarten von Jo. CHR. ADELUNG, Th. 1. Berlin 1805. — Th. 2 aus dessen Papieren fortgesetzt und bearbeitet von Jo. SEV. VATER, Berlin 1809. — Th. 3. mit Benutzung einiger Adelungischen Papiere fortgesetzt und aus zum Theil ganz neuen oder wenig bekannten Hülfsmitteln bearbeitet von J. S. V. Berlin 1812. seqq. vid. Th. 2. pag. 739 seqq. — M. P. JUUNSTEN, Episcopi quondam Aboënsis, Chronicon Episcoporum Finlandensium, annotationibus et apparatu monumentorum illustratum. Disputationibus acade.

Illi, quod infra docebitur, Livoniae nomen dederunt, eaque de causa mihi liceat ibidem de prioribus sedibus et reliquiis eorum, quae adhuc nobis supersunt, ut de fontibus historiae

miciis proposuit HEINR. GABR. PORTHAN. Aboae MDCCXCIX. 4. pag. 79. — Allgemeine nordische Geschichte. Aus den neuesten und besten nordischen Schriftstellern und nach eigenen Untersuchungen beschrieben und als eine geographische und historische Einleitung zur richtigen Kenntniß aller Scandinavischen, Finischen, Slavischen, Lettischen und Sibirischen Völker, besonders der alten und mittlern Zeiten, herausgegeben von AUG. LUDW. SCHLÖZER, Halle 1771. 4. pag. 245, 302, 465, 496, 497. HUPELS topographische Nachrichten etc. B. 2. pag. 167. — 187. — De discrimine inter Esthonos et Lettos vid. HUPEL l. c. Bd 2. p. 161. — Praeter ea, quae SCHLÖZER: Allgemeine nordische Geschichte p. 302. ad linguam Esthonicam discendam laudat opera, a me afferantur: Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialecte, den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuche. Herausgegeben von AUG. WILH. HUPEL, Riga und Leipzig 1780. 4. Nova editio grammatices apparuit Dorpati, typis Grenzii, 1806. 8. — Plura de Esthonis et conjecturam notabilem de origine nominis refert liber, qui inscribitur: Versuch einer kritischen Litteratur der Russischen Geschichte. Erster Theil enthaltend die Litte-

hujus populi fusius disserere. — Letti vero, si originem pariter ac linguam respicimus, Lithuanis et priscis Borussis cognati sunt, ideoque ex alia omnino gentium stirpe oriundi⁵⁾).

ratur der ältern allgemeinen nordischen Geschichte. Von JOH. GOTTLIEB BUHLE, Moskwa 1810. pag. 291 — 305. — Lectu dignissima de Esthonis reperiuntur in libello, nuperrime edito ab amico carissimo, ingeniosissimo, eruditissimoque CAROLO ERNESTO A. BAER, cui titulum fecit: Dissertatio inauguralis medica de morbis inter Esthonos endemicis. Dorpati 1814. praesertim a pag. 11 ad 51 usque. — Geschichte Ehstlands vom ersten Bekanntwerden desselben bis auf unsere Zeit von J. C. PH. WIL-
LIGEROD. Reval 1814. 8., opus nequaquam magni momenti, et denique: Kurze Uebersicht der Geschichte von Ehstland, von 1219 bis 1710. Reval 1810. 8. Libri tres posteriores, quorum mentionem feci, inter eos, qui post GADEBUSCHII opera apparuerunt, longe praestantissimi sunt, de Esthonis solis docentes. — Libellos famosos atque probrosos PETRI nominare taedet!! —

- 5) ADELUNGS Mithridates Th. 2. pag. 696 seqq. in quo multa notatu dignissima de origine Lettorum deguntur. — HÜFELS topographische Nachrichten. Bd 2. p. 187 — 193. — Historia Lettica, d. i. Beschreibung der Lettischen Nation, in welcher von den Letten, als alten Einwohner und Besitzer des Lieflandes, Curlandes,

Quod ad statum hodiernum divisionemque geographicam Livoniae et Esthoniae attinet, opus laudandum mihi videtur Hupelii, viri celeberrimi et de rebus patriis meritissimi, quod ita inscribitur: *Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. Gesammelt und herausgegeben von August Wilh. Hupel.* 3 Bde Riga 1774—1782. 8. Cum eodem beneconjungatur: *Die gegenwärtige Verfassung der Rigischen und Revalschen Statthalterschaft, zur Ergänzung der topographischen Nachrichten von Lief- und Ehistland. Von Aug. Wilh. Hupel.* Riga 1789. 8. — *Magnam quoque utilitatem afferit: Versuch einer Naturgeschichte von Livland, entworfen von J. B. Fischer.* Königsberg 1791. 8. pag. 1 — 130. sub rubrica: *Allgemeine Naturgeschichte.*

Semgallen Namen, Ursprung, ihrem Gottesdienst, ihrer Republica oder Regiment, so sie in der Heidenschaft gehabt, wie auch ihren Sitten, Gebehrden, Gewohnheiten, Natur und Eigenschaften, gründlich Meldung geschieht; durch PAUL EINHORN. Dörpt. 1649. 4. — BUHLE l. c. pag. 280 — 291. — M. JOH. THUNMANN'S Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischen Völker. Mit einer Vorrede herausgegeben von D. ANT. FRIED. BÜSCHING. Berlin 1772. 8. Cfr. GOTTFRIED OSTERMEYER'S Gedanken von den alten Bewohnern des Lan-

§. 4.

De prioribus Livorum sedibus.

Quum in proximis demenstraverim, qui et antiquiori et nostro tempore terrae tractus intelligendus sit, ubi generali nomine Livoniae utantur, ad accuratorem descriptionem priorum sedum transeo, quas antiqui Livi tenuerunt. Quod hocce consilium secutus, nihil de Esthonis Lettisque dixerim, nec facile quisquam hoc in me reprehenderit, quum, si de iis quoque dicturus fuisset, hujus scriptionis modulum excedere debuisset. De Livis vero copiosius loquar, qui populus tam parvus tam-

des Preussen, nebst angehängter kritischer Untersuchung dessen, was von ihrem Ursprunge der ohnlängst zu Halle verstorbene Professor Hr. JOH. THUNMANN in einer besondern Schrift hat behaupten wollen und einer Ehrenrettung wider den Berlinischen Oberconsistorialrath Hrn D. A. F. BÜSCHING in der Vorrede. Königsberg und Leipzig 1780. 8. — SCHLÖZERS allgemeine nordische Geschichte pag. 241. 245. 316. 317. 318. 319. 320. — Plura de historia et litteratura Lettorum praeter ea, quae §. 1. indicavi a GADEBUSCHIO, subsidii causa praebita, etiam in eo libro reperiuntur, cui titulus est: Versuch einer Geschichte der Lettischen Literatur von Dr ULRICH ERNST ZIMMERMANN. Mitau 1812. 8.

que ignotus universae regioni nomen dedit, quamvis in eadem multae aliae habitarent nationes. —

Tractus ille terrae, quem Livi incoluerunt (vid. §. 1. No. 4.) in plura parva territoria divisus fuit, quorum fines ab historicis varie describuntur. Frie bius ¹⁾, cujus divisio cum Boergeriana ²⁾ comparanda videtur, singulas regiones totius terrae Livicae ita distribuit:

I. Livi Ascheradenses (Liwen von Ascheraden).

II. Livi Lennevardenses (Liwen von Lennewarden), qui ad utramque ripam Vogae vel Ogerae (Woga oder Oger) Lemburgum (Lemburg) versus habitarunt.

Sidegunde, nunc Siggund dictus, pagus Lennevardensis.

III. Livi Uexkullenses et Holmenses (Liwen von Uexküll und Holm) ad ostium Dunae usque.

1) Handbuch der Geschichte Lief- Ehst- und Kurlands zum Gebrauch für jedermann. Riga 1791. Th. I. pag. 44. seqq.

2) Versuch über die Alterthümer Lieflands und seiner Völker, besonders der Letten. Riga 1778. pag. 69 seqq.

IV. **Livi Thoreidenses** (Liwen von Thoreida) ad utramque ripam Goivae vel Aae (Goiwe oder Aa). Apud eos sitae erant:

a. **Thoreida** (Treyden) arx, quam verisimiliter Dabrel, Livorum Senior, tenuit.

b. **Cubbesele**, arx inclyti Cauponis, Livorum Senioris.

V. **Livi Satteselenses** (Liwen von Sattesele) inter Sygevaldam et Nitaviam (Sygewald und Nitau) usque ad Aam.

VI. **Ydumea**, provincia Livica inter Lemsaliam (Lemsal), Vendeniam (Wenden) et Thoreidam. In ea vicus erat Raupa vel Ropa (Roop) ibique jam olim ecclesia condita. Tum et proprii territorii Raupensis mentio fit.

VII. **Lettegore** circa Loddigerum (Loddiger) et ad ripas Adyae (Adya).

VIII. **Salets** ad Salim fluvium et partim secundum oram sinus Rigensis.

IX. **Metsepole** denique. Pars silvestris Saletsam attingebat, a Beverimo vel Astizervo (Beverim oder Astizerw) lacu ad Pernau-fluvium.

Improbanda vero est, ut arbitror, haec divisio. Errat enim **Friëb**ius, quum probare vult, **Ydumeam** aliasque provincias fuisse Livicas.

Secundum testimonium Henrici Lettici³⁾

- 3) Cfr., si placet, cum hac mea divisione Liviae libros annales, qui sub hoc titulo prodierunt: „Origines Livoniae sacrae et civilis, seu Chronicon Livonicum vetus, continens res gestas trium primorum Episcoporum: quibus devictae a Saxonibus, et ad sacra Christianorum traductae Livoniae absolvitur Historia: a pio quodam sacerdote, qui ipse tantis rebus interfuit, conscripta, et ad annum Christi nati 1522 deducta. E codice MS. recensuit, scriptorum cum aetate, tum locis vicinorum testimoniis illustravit, silvamque documentorum et triplicem indicem adjecit JOAN. DANIEL GRUBER, Francofurti et Lipsiae anno 1740. fol.“ — Vertit hanc editionem praestantissimam libri egregii ARNDTIUS, eumque ita inscripsit: *Der Liefländischen Chronik Erster Theil, von Lief-land unter seinen Ersten Bischöffen, welcher die alte Geschichte der Russen, Deutschen, Schweden, Dänen, Esthen, Liven, Letten, Litthauer, Curen und Semgallen erläutert. Oder die Origines Livoniae sacrae et civilis, wie solche der königliche Hofrath und Bibliothekarius zu Hannover, Hr Joh. Dan. Gruber, aus einem alten Manuscripte lateinisch herausgegeben, und mit gelehrten Noten versehen, nunmehr aber aus andern Handschriften ergänzt, mit der nöthigen Anzeige der verschiedenen Lesarten, wie auch mit kurzen Anmerkun-*

regiones illae a Lettis habitatae erunt et quum

gen begleitet und ins Deutsche übersetzt, von JOHANN GOTTFRIED ARNDT. Halle im Magdeburg. 1747. fol. Continuationem chronicorum edidit Arndtius idem sub titulo: Der Liefländischen Chronik anderer Theil, von Liefland unter seinen Herrn Meistern, welcher die alte Geschichte des Ordens und der benachbarten Völker erläutert. Sowohl mit Zuziehung der gedruckten und ungedruckten Schriftsteller, als fürnehmlich aus einer zahlreichen Menge alter Documente im Original, beglaubten Copien und andern Abschriften zusammengetragen: nebst angeführten Tabellen, worinne die Namen der Erz- und Bischöffe von Riga, Revel, Dörpt und Oesel, die Sigille der Ordensgebietiger, die Wapen der liefländischen Städte, das Verzeichniß der ehemaligen Schlösser. wie auch alle zur Zeit des Ordens und nachher geprägten auch noch vorhandenen Münzen, aus den berühmtesten Cabinetten gesammelt etc. beschrieben worden von J. G. ARNDT. Halle 1753. fol. Emendavit nonnulla in utroque opere GADEBUSCHIUS in libro suo: Abhandlung von Livländischen Geschichtschreibern etc. pag. 8 — 11. et pag. 186 — 201. Comparetur denique et charta geographica operis G. MERKELII: Die Vorzeit Lieflands; ein Denkmal des Pfaffen- und Rittergeistes; mit Kupfern. 2 Bde. Berlin 1799. 8.,

inter historicos domesticos si d. dignissimus ille sit, eodem duce, librorum Hupelii, viri longe meritissimi, auxilio adjutus ipse aliam divisionem delineare conatus sum, cui, ubi fieri a me potuit, quae historiam spectarent, adjunxi. In divisione mea terrae Livicae regiones omnes, quas populus ille memoria dignissimus, cujus in annalibus Russicis jam anno 1096 mentio fit, habitaverit, singulas ex ordine enumerabo:

I. Principatus Kukenois (Kokenhusen) proprie a Lithuanis habitatus. At in territorio ejus Livi quoque Ascheradenses incoluerunt, ut praeterea etiam Seli trans Dunam. Notatu dignus in hoc principatu est pagus Livicus Immekuella citra Kokenhusiam, ad quem Albertus Episcopus cum Volquino Magistro; Schenkio a Winterstaedt; Barnim, Duce Pomeraniae; Comite Arnstadiensi pluribusque peregrinatoribus religiosis, exercitum consociatum principum Russicorum Polozkensis et Pskowiensis, anno 1226, 3000 hostibus occisis, devicerunt.

II. Provincia Livorum Ascheradensium. Livi in hac regione habitantes Wladimiro, principi Polozkensi, tributarii, Seniori tamen suo subjecti erant. Arx, quam idem sedem sibi elegerat, Ascheradia fuit. Praeterea

in annalibus historiae Livonicae pagum quendam, cui nomen erat Remine, invenimus, qui idem fortasse est, quem hodie Remershof (?) appellant.

III. Provincia Livorum Lennevardensium, late extensa, praeter regiones ad utrumque latus Vogae (Ogerae) omnia quoque loca complectens, quae nominibus nunc etiam consuetis Lemburgum attingebant. Polozkensibus subjecta, seniore tamen habuit, cui sedes Lennevardia arx erat. Pagi maxime notabiles fuerunt, qui sequuntur:

1. Memekuella (nunc Kingmuthshof) ad Lennevardiam pertinens. Notabilis ille est locus, quod Livi Ukskuellenses et Lennevardenses Conradum de Meindorf anno 1104 in insidias periculosissimas traxerunt, ex quibus vix evadere potuit. Factum est id, quum Conradus, Livos ipsos ad Ascherdiam usque persecutus, pace cum Wseslawo Kukenoiensi inita tandem reverteretur.

2. Sydegunde (hodie Siggund) in dioecesi Sunzeliana. Anno 1199 regio illa in possessionem venit Alberti Episcopi, qui feudi jure arcem Lennevardensem Danieli de Banneuow concessit. — Anno 1205 annales rerum Livonicarum, ubi pagi hujus mentio fit, enarrant, eo-

dem tempore, quo Daniel, clericus quidam apostolicus, magna Livorum corona stipatus Evangelium religionis christianae praedicaret, nuncium advenisse de Lithuanis invadentibus. Quae euim secuta sint de iis, quantum scio, nihil refertur. Conjicere vero secundum hanc narrationem possumus, fines Lithuanicos eo tempore pago, de quo jam agitur, maxime vicinos fuisse.

3. Sattesele (hodie Sunzel). Anno domini 1211 conjuraverunt incolae hujus regionis cum Livis Lennevardensibus, Holmensibus et Thoreidensibus contra fratres ensiferos, Sigevoldamque, arcem Ordinis, obsederunt. Oppugnatores vero rejecti sunt coactique mulctam 50 marcarum argenti pendere et decimam annuam reddituum. Arx, postea ad Bersam fluvium condita, seriori tempore Decano Archiepiscopali, ut praebenda ei esset, cum omni regione Satteselensi, tradita est.

IV. Provincia Livorum Uekskuelensium subjecta principi Polozkensi, quamvis suum quoque seniore habebat. Quum incolae hujus regionis prima gens Livica essent, quae anno 1184 in notitiam negotiatorum Bremensium venerat copiosius, uti par est, de iis loquar et accuratius regionem illorum descri-

bam. Negotiatores vero illi jam pridem, anno 1158, in navigationibus maritimis, vi fortasse tempestatum abrepti, ad ripam Dunae fluminis pervenerunt, 26 vero annis post ulterius porrexerunt, ut mercaturam exercerent. Pagum invenerunt, quem incolae hujus regionis: Ueks k ülla (esthonice: pagum) dicebant, quia, ut mihi videtur, nomen nondum gerebat. Idem nomen remansit et poeteriori tempore, sed a Germanis linguae Esthonicae ignaris, ita deformatum, ut Ykeskola appellaretur. Negotiatores Bremenses comitatus est Meinhardus, monachus Ordinis S. Augustini, qui annuente Wladimiro, principe Polozkensi, religionem Christianam praedicare incepit et statim Livos duos, maxima auctoritate apud suos praeditos, Ilonem atque Vieczonem, a paganismo ad Christianismum convertit. Hieme sequenti Lithuani, in terram Livicam irruentes, incolas expilarunt eosque eo ita permoverunt, ut, suadente Meinhardo, arcem in pago conderent, quam adjuvantibus mercatoribus Gothicis, a Meinhardo advocatis, jam 1188 anno perfecerunt. Hieme proximi anni ecclesia ibi jam erat exstructa et Meinhardo auctore societas monachorum S. Augustini regulas sequentium congregata. Pro talibus beneficiis, quae inermibus et paganis

adhuc Livis praestiterat, Meinhardus, qui quidem jam antea, anno 1192, ab Hartvigo, Archiepiscopo Bremensi, Episcopus Livoniae esset creatus, partem quintam regionis Uekskuelensis, tanquam dominium ecclesiasticum, sibi vindicavit. Quae vero agendi ratio Livorum iram exciravit, qui paullo modo ante ad religionem Christianam sese converterant. Baptisma in Duna fluvio abluerunt, episcopo omnia ademerunt, quae sibi vindicaverat et multos servos illius trucidarunt, quae res tanta eum molestia affecerunt, ut in Germaniam redire institueret. Livi autem mox eum placaverunt, cum timerent, ne Germanorum exercitus invaderet. Ita Meinhardus ad mortem usque, quae die 14ma Augusti a. 1196 insecuta est, apud eos remansit, quamvis odio et cavillationibus variis eum persequerentur. Successit ei Bertholdus, Abbas Locumensis, ex Ordine Monachorum Cisterciensium. Is, quamquam omnibus et corporis et animi dotibus, homines sibi conciliandi amicitiamque parandi, instructus esset, neque tamen id assequi potuit, cujus causa missus erat. Seniores e populo necem ei destinarunt, diemque caedis constituerunt eundem, quo coemeterium Holmense inauguraret. Sed cum praesagisset Bertholdus animo, quae sibi pararen-

tur, in Gothlandiam secessit et exercitum adversus Livos eduxit, in proelio autem ad montem antiquum (dem alten Berge), ubi Rigosita erat, commisso, ab Imante, Seniore Livorum, a tergo hasta percussus est, quum equus territus eum medios in hostes fugatos abripuisset. Tamen devicerunt Saxones et Livi Uekskuellenses aequae ac Dalholmenses pacis conditionem et servitutem recipere coacti sunt, quamvis interdum seditionem ciere conabantur. Sic e. g. anno 1199 Albertum de Apeldern Episcopum ad Rummel-flumen aggressi sunt, navem ceperunt, hominesque occiderunt; nihilo tamen secius ab episcopo sunt fugati, qui Uekskuellensem arcem Conrado de Meindorf, viro fortissimo, feudi jure concessit.

V. Provincia Livorum Holmensium. Erat et ipsa haec regio, uti eae, de quibus mentionem jam feci, principi Polozkensi subjecta, suosque habebat seniores. Doctrina christiana, Meinhardi episcopi opera, huc quoque pervenerat multique Livi, apud suos insignes, baptismum ab eodem acceperant. Condita, sicut in prioribus relatum est, arte Uekskuellensi, Holmenses episcopo veniam dederunt, ut ecclesiam in pago ipsorum aedificaret promiseruntque se baptismum recepturos, si ipsis quoque

arcem extruxisset, quo melius adversus Lithuanorum Semigallorumque impetum defenderentur. Praestitit episcopus, quae rogaverant arcemque et ecclesiam Dalensem condidit; sed cum vix opus perfecisset, omnes fere, paucis modo primoribus exceptis, perfide ab eo defecerunt. Fidem datam secundum historiae testimonium servarunt: Viliendi, Uldenago, Wadi, Waldeto, Gerweder et Vieczo. — Bellum perfidis motum est, praelioque ad montem antiquum devicti coactique sunt (1197), clerico pro singulis aratri certum modum frumenti praebere et baptismum recipere. Sed cum vix Saxones, navibus conscensis, Duna devecti essent, Livi baptismum denuo in flumine abluerunt. Duobus annis turbulenter consumptis Albertus episcopus, canonicus antea Bremensis a. 1199 advenit, cui Holmenses portas arcis statim aperuerunt. Quum vero intrasset, protinus ab iisdem obsessus est. Hic cum suis, maxima fame cruciatus, periisset, nisi casu quodam fortuito, victum in terra defossum reperisset. Tum quoque navis, ut opem ei ferret, Duna adversa navigavit, frumentum omne Holmensium igni dedit hostesque coëgit, ut episcopo libertatem redderent, seque eidem subicerent. Facta pace Rigen (Rige) Alberto, tanquam locum prae-

dicarunt, ubi optime urbs conderetur, sospitatorem strenuum illum Livoniae eo comitati sunt, ibique episcopus ipse e primoribus Liviae Azonem baptismo dignatus est. Ut certior fieret de fide et obedientia Livorum Holmensium, obsides ab ils accepit, suadente Azone ipso et Kubbio (Kubbe), viro inter suos eccellente. Fecit episcopus, quod monuerant illi, senioresque Livorum Holmensium et Thoreidensium captivitate ad hoc coëgit, atque in Germaniam eos a se missum iri minatus ita terruit, ut, quod imperaverat, perficeretur, trecentique juvenes nobiles e gente Holmensium et Thoreidensium ei traderentur obsides. Deinceps tamen Livi saepius seditionem moverunt et a. 1205 contra Germanos infestissime conjuraverunt. Convenerat enim inter eos et Vladimirus, principem Polozkensem, Livos Uekskuellenses et Thoreidenses, deinde etiam Viliendos (den Vilienden) de interficiendis omnibus Germanis, consiliumque suum perficere jam inceperunt necando Joannem, Gerhardum et Herrmannum, sacerdotes Germanorum. Sed facinoris hujus poenas dederunt gravissimas. Albertus agmen ducens 150 militum penitus eos profligavit, seniores vinculis coërcuit Danielique sacerdoti Dalensem arcem pagumque

Holmensem feudi jure tradidit. Ex eo tempore et haec gens Livica victoribus obnoxia remansit et territorium illorum praebenda, quae dicitur, ecclesiastica praepositorum Rigensium facta est. Videamus nunc de insignioribus in regione Holmensium Livorum locis, de quibus jam mentionem faciam.

1. Rige, ubi episcopus a. 1200 Rigam urbem condidit. Anno 1224 Guilelmus Modenensis, legatus a Papa missus, ecclesiam cathedralem consecravit. Primos cives Engelbertus, frater episcopi, Visbia Gothlandica (Wisby auf Gothland) eduxerat iisque jus Gothlandicum concesserat, quod legatus apostolicus confirmavit. Prima vero incrementa novae urbis non ita magna fuere, quum jam anno secundo, postquam condita erat, Wsewolod, princeps Gerczikensis, hostili impetu eam aggressus est, armenta civium abegit, duosque sacerdotes necavit, Joannem a Vechten et Volchardum a Harpenstade, nec non Bruedegamum mercatorem. Anno 1205 omnem regionem circa urbem muricibus ferreis in terram defossis muniverunt, ne exercitus Russorum, Dalensem arcem obsidentium, invaderet, quum Livi, Lithuani et Russi cum Wladimiro, principe Polozkensi, conjurassent.

2. Mons sancti Nicolai prope ostium Dunae eodem loco, quo postea Dünamünde condita est. Hic Albertus episcopus coenobium Cisterciensium fundavit, cui praepositus ab eo est Dietericus Abbas, apostolus celeberrimus Livorum Thoreidensium, comes Meinhardi, viri sanctitate vitae insignis.

3. Ropa, nunc Rodenpois, ad magnam Jaegeliam, quae tunc quoque nominata est Ropa; non vero, ut nonnulli opinantur, Roop, arx illa in regione Wolmariensi. — Hieme anni 1204 Swelgate, Senior quidam Lithuanus, e regione illa, quae Livonia Polonica appellatur, duo millia militum contra Esthonos eduxit, Rigam praeteriens. Ipse vero illam intravit ibique consilium cepit, simulac rediret, oppugnandae, et, si fieri posset, diruendae urbis. Westhard autem, Semigallus, vir bonus et optime meritis, Rigenses monuit, ut caverent sibi a periculo instante, simulque suum ipsius auxilium promisit, si modo ducem belli peritum mitterent. Delectus est Conradus de Meindorp, cujus jam supra mentionem fecimus, vir fortis et strenuus. Is cum exercitu episcopi et equitibus ensiferis ad Aam fluvium progressus nuntium hoc loco accepit, morari ducem Lithuanorum in territorio Kubbii indeque per

Ropam aggressurum esse Ueksküllam. Statim eidem ad Ropam usque obviam ivit, silvas occupavit advenientemque exspectavit. Maxima praeda onustus multosque Esthonos captivos secum ducens incessit, quum vero agmen alta nive impediretur, exercitum diviserat parvasque manus ordinaverat, quae subinde sese sequerentur. Quod, ubi Conradus animadvertit, primum in eos impetum a Germanis suis faciendum curavit, quem quum Lithuani non diu sustinerent in fugam profligati sunt. Fugientibus vero manus Westhardi, Semigalli obstitit, a quo confestim ad unum omnes interneccione trucidati sunt. Swelgate ipse a ministro quodam episcopi, cui Dieterico Schilling erat nomen, hasta percussus est. Tum laeti redeunt victores; tropaea reportantes capita Lithuanorum praecisa. — Primam hoc loco ecclesiam Daniel, qui Livos Lennevardenses, Ascheradenses et Ropenses ad religionem Christianam convertit, anno 1205 aedificavit.

VI. Provincia Livorum Thoreidensium. Incolae hujus quoque provinciae principi Polozkensi subjecti, Seniore tamen e sua gente habuerunt. Meinhardus ad eos anno 1187 Dietericum suum fidelem emisit, ut et ipsis doctrina Christiana praedicaretur. Sedem

suam cepit Dietericus Thoreidae, quae arx erat Dabrelis senioris. Sed cum vix conciones sacras habere coepisset Livorum Thoreidensium sacerdotes immolandum eum diis patriis censuerunt. Hunc in finem Dietericus Thoreidae religionibus suis interesse, et particeps fieri rituum supersticiosorum coactus est, quo intelligerent utrum ejusmodi victima grata foret diis nec ne. Sors vero edita est, ne immolaretur, quae responsio salvum praestitit eum. Tunc ad Esthonos sese contulit, quos vero, quum non diu apud eos moratus esset, solis defectionem die S. Joannis, anno 1187, efficisse accusatus, ne capitis periculum subiret, reliquit et ad Livos Thoreidenses rediit. Atque ita contigit ei, ut perveniret ad arcem Kubbii senioris, qui, cum amicis omnique familia sua doctrina religionis Christianae probe instructus, baptismum sacrum recepit: cui viro Germani jure gratias referunt de Livonia subacta, quum, eodem non adjuvante, etsi maximus numerus religionis causa peregrinantium auxilium suum iis praestitissent, neque tam tuto, neque ea celeritate terram expugnassent. Arx Kubbii, cui historia Cauponi (Caupo) quoque nomen indidit, Kubbesele vocata erat (nunc Kypsal), prope ecclesiam Cremonensem, anno 1205 ab Alobrando, missiona-

rio in territorio ejusdem Senioris, aedificatam. Kubbe ille non solum amicus fuit episcopi, verum etiam consultor optimus et arbiter. In omnibus praeliis agmen Livorum duxit, feliciterque pro episcopo pugnavit. Anno 1202 cum Dieterico Romam profectus est ibique donum centum florenorum aureorum a Papa accepit. Tum in patriam rediit, et in praelio ad Palam cum Lembito, seniore Saccalansensi, anno 1216 inito, cecidit et ab omnibus defletus est. Omnis illius ditio, ad ripam dexteram Aae ad mare Balticum usque extensa, Alberto episcopo subjecta est, qui jam antea, quum viveret Kubbe, directum quidem ejus dominium habuerat, senior autem feudi jure concesserat possidendam. Arx magna et satis munita ruina cecidit, quum vero locus minime esset opportunus pro illa arx Cremona ab illo condita est. Postea vero omnis regio capitulo cathedrali archiepiscopatus Rigensis addicta est.

Praeterea memorentur:

1) Thoreida (nunc Treyden) arx Dabreli Senioris ad Aam sita, qui foedus cum Wladimiro, Polozkensis principe, inierat. Quum Livi Holmenses anno 1205 seditionem moventes tres sacerdotes interfecissent, ipse

quoque impetum parabat. Sed a Kubbio et Westhardo in arcibus Kubbeselensi, ad quam se receperat, et Thoreidensi obsidione retentus, ut pacem cum episcopo faceret, vi coactus est. Non vero diu integra remansit illa pax, nam sequenti jam hieme Dabrel cum cum Wladimiro Holmam obsedit et tum demum plane subactus Thoreidensem arcem episcopo tradidit. Tum Albertus omnem regionem cum territorio cathedrali conjunxit, Gothofredum praefecit et anno 1206 ecclesiam condendam curavit. Arx muris exstructa et satis munita, cujus magnitudinem adhuc dum ruinae arguunt, duobus annis post condita est.

2) Fredeland, arx in territorio Livorum Thoreidensium. Quo vero loco condita fuerit, nunc designari non potest. Illud vero notum est, anno 1213 a Philippo de Razeburg Alberto episcopo exstructum esse, quum hic, ex imperio relegatus, apud Livos commoraretur.

Hactenus descriptio topographica terrae Livorum, quae partim fertilis, praesertim in regionibus interioribus, ad oram maris Baltici vero sterilis fuit et silvis invia. Omne enim litus sicca arena contactum agriculturae minime fuit aptum. — Fluvii insigniores Liviam

permeantes fuerunt: Dauga, quae nunc Düna nominatur, — Rumbal, rivus, qui duobus miliaribus a Riga urbe dextro latere in Dunam incidit; — Woga (nunc Oger) quatuor fere miliaribus a Riga in Dunam intrans; — Berse (nunc: die kleine Jägel) in silva Jurgensburgensi aboriens, et in lacum, cui nomen est Stintsee, prope Rigam incurrens; — Ropa, nunc: die grofse Jägel. Milliaribus uno a Riga cum Jaegelia minori conjuncta in eundem lacum influit; — Goiwa, in nonnullis tabulis antiquis et Treyder-Aa nominata, hodie Aa appellatur. — Hi sunt fluvii notabiliores, qui vario decursu terram Livicam irrigant. —

§. 5.

Sedes Livorum, qui nostris temporibus exstant et brevis morum rituumque eorum descriptio. *)

Gentis Livicae, quae olim tam late propagata erat, nunc exiguae modo supersunt reliquae. Reperiuntur I. in Livonia, et quidem in

*) Cfr. si placet liber doctissimus viri ingeniosissimi et de historia perscrutanda optime meriti DE RECKE, Consilarii aulici Mitaviae, qui inscribitur: Wöchentliche Unterhaltungen für Liebhaber deutscher Lektüre in Rußland. Herausgegeben von JOHANN FRIEDRICH RECKE.

praediis, quibus nomen est: Alt- et Neu-Sallis, quindecim miliaribus a Riga urbe prope rivum Sweet-Uppe, a pago Kukelsdorf ad mare Balticum usque. Locum ibi unius fere miliaris complectuntur. Praeterea etiam ad Salinrivum habitant, semimillari a mari Baltico. — Major numerus ejusdem gentis reperitur II. in Curlandia prope litus maris inde ab eo loco ubi rivus Rohgicus in territorio praedii Lub-Essern in sinum Rigensem influit usque ad finem Kronvindaviensem, quae regio quindecim fere millaria amplectitur. Praeter eos, qui praedio Essernensi addicti sunt, major pars Dondangensi subjecti vivunt. Etiam in agro Suhrensi, ad rivum Vindaviae exiguae eorundem reliquiae habitare traduntur, quamvis cum his Letti commixti sunt. Livi tamen inter illos statura corporis et faciei proprietate interdum agnoscuntur. Illi vero, qui intra Dondangiam (Dondangen) et Esserniam habitant et ad Irbeniensem, Gipkeniensem et Rohjeniensem pertinent dioeceses, prorsus a Lettis distincti remanserunt, quamquam res divinae in

Mitau 1805. Bd. 2. Nro. 28. pag. 19—29. Dissertatio, quae ibi legitur a ZIMMERMANNO Dre. etInspectore generali scholarum Goldingensium scripta refertur.

omnibus illis parochiis lingua Lettica celebrantur. —

Reliquiae, quarum modo mentionem fecimus, veterum Livorum, qui genti Finnicae ¹⁾ annumerantur, antiquissimis temporibus omnem Curlandiam incolenti ²⁾ et postea demum (quando, non liquet) a Lettis e Borussia et Samogitia a Vistula (Weichsel) progredientibus magis magisque ad mare usque proturbatae, nunc fere centum quinquaginta pagos (Gesinder) habent. Notatu eorum digniores sunt: Melsillen; Kolken, ubi phari ³⁾ memorantur, quique antea Domesnās nominabatur; Saunaken, Pitraggen, Klein-Irben, Sigraggen, quae ad Dondangiam pertinent, et Grofs-Irben Pissenque Popeniae addicti.

1) vid. JUUSTEN Chronicon episcoporum Finlandensium pag. 76.

2) vid. CHRISTIAN VON NETTELELA: Fasciculus rerum[?] Curlandicarum primus, cum praefatione de jure sueo-gothicum in Curlandiam pervertuto, nunc primum ex Ms. in lucem editus. Rostochii 1729. 4. Disertis verbis efficere conatur Lettos non habitasse in Curlandia, sed nationem Esthonicam illas regiones tenuisse. Cfr. et THUNMANN l. c. pag. 18 seqq.

3) In Livonia speculae illae nominantur; Feuerbaken.

Hi posteri veterum Livorum vestimentis Letticis induti prodeunt, Lettice et loquuntur et res sacras peragunt. In pagis vero suis lingua vernacula utuntur Livica, quam, dialectum Esthónico-Fennicam, diligentissime posteritati tradiderunt. Interrogati, quam linguam loquantur, respondent: Mehs runnajam Liebeschu wallodu (loquimur Livicam linguam) ipsique sese Liebeschos (Liebeschi) 4)

- 4) Ut mihi quidem videtur litera B e W orta est. Livos enim opinor nomen suum a verbo Esthónico Liw accepisse, SCHLÖZERO quamquam adversante, qui censeat B literam radicalem fuisse, per advenas vero Germanicos in W. V vel F mutatum. Opinionem suam eo firmare studet, ut ponat, populum illum in libris annalium Russorum Lib nominari, non vero Liw. Ideo scribendum foret Liben, minime autem Liwen, nec Livland aut Lief-land sed Libland. Vid. M. JOH. HAIGOLDS (i. e. A. L. SCHLÖZERS) Beylagen zum neuveränderten Rußland. Riga und Leipzig 1780. Th. 2. pag. 354. not. **). — Neque tamen ipse assentiri celeberrimo viro ulla ratione possum. Illi quidem litera B radicalis videtur, alio vero eodem jure litera W radicalis videri potest. Tum in annalibus Russicis scriptum video: Liw. cfr. „Des heiligen NESTORS, Mönchs im Petscherischen Kloster des heiligen THEODOSIUS in Kiew', und der Fort-

nominant. Inter se nullo alio sermone utuntur, et pueri ad quintum decimum usque annum et ulterius non alium tenent praeter illum gentis suae. Tum vero linguam quoque Lettorum vicinorum discunt, ut dogmatibus religionis Christianae possint institui, plerumque eo, quod una cum Lettis servitia, quae Lettice dicuntur Leeziben, praestant. Letti vero Livicam linguam nunquam discunt, et quia pronunciantibus difficultates exhibet, et quoniam linguam ipsam non modo male sonantem, verum etiam pro opinione superstitiosa nefariam habent. Livi e. g. cochlear nominant Kaja, Lettice vero Kahja dicitur: pes. Qui tandem quaerunt jam Letti cochlear comparari potest pedi? Majus vero iis taedium, quippe qui erga omnia, quae victui inserviunt, maximam habeant reverentiam, affert illud, quod panis semilagineus a Livis appellatur: Kak-leibe. ⁵⁾

setzer desselben, älteste Jahrbücher der Russischen Geschichte, vom J. 858 — 1203. Nach der zu St. Petersburg in slawonischer Sprache nach der Königsbergischen Handschrift gedruckten Ausgabe übersetzt und mit Anmerkungen versehen von JOH. BENEDICT SCHERER. etc. Leipzig 1774. 4. pag. 45, et alibi

- 5) Ejus praecipue causa, quod multa vocabula Lettica similiter sonantia significationem habent

Neque moribus Livi a Lettis multum diversi sunt. Qui consuetudine cum aliis magis excoluntur, humanitati se accommodant, plurimi vero rudes sunt atque inepti; omnes fere clandestini, superstitiosi moremque consuetum pertinacissime colentes. Caeterum iisdem fere vestibus utuntur, quibus remiges Belgici.

Referunt scriptores rerum medii aevi ad unum fere omnes veteres incolas Curlandiae, et nonnulli Livos ipsos disertis verbis nominant, fascinationibus et praestigiis in omnibus terris septentrionalibus ex antiquissimis temporibus diffamatos fuisse. Adamus Bremensis ⁶⁾

foedam. Sic e.g. kakkale dicuntur: le bourses, kaks, un cacage, kakkaht, chier etc.

- 6) ADAMUS BREMENSIS de situ Daniae. pag. 58. Scriptum illud in libro majori legitur, cui titulus: ERPOLDI LINDENBROGII scriptores rerum germanicarum septentrionalium, vicinorumque populorum, veteres diversi, quibus continentur Historia ecclesiastica et religionis propagatio, gestaque Saxonum, Sclavorum, Wandalarum, Danorum, Norwegorum, Svedorum etc. Situs denique et natura omnium, quae in septentrione sunt Regionum, ipsarumque gentium vetustis temporibus mores et religiones. Praeterea variorum pontificum, imperatorum, regnum et ducum diplomata et privilegia. Omnia ad fidem vett. Cod. emen-

ita eos describit: „Sed et aliae insulae interiorius 7) sunt, quae subjacent Sueonum imperio, quarum maxima est illa, quae Curland dicitur, iter octo dierum habens 8). Gens crudelissima, propter nimium idolatriae cultum fugitur ab omnibus. Aurum ibi plurimum, equi optimi. Divinis, auguribus atque necromanticis omnes domus sunt plenae, qui etiam vestitu monachico induti sunt. A toto orbe ibi responsa petuntur, maxime ab Hispanis et Graecis. 9)“

data et aucta, partim etiam primum et Archivis prolata. Cum novo auctario et indice rerum et Verborum satis locuplete. Quid in hac editione nova praestitum sit, declarat praefixa praefatio JOH. ALBERTI FABRICII etc. Hamburgi, anno 1706, Fol. Adamus in hoc opere locum a pag. 55 ad 69 habet. Cfr. Kuronia, oder Dichtungen und Gemälde aus den ältesten Kurländischen Zeiten (a CAROLO AUGUSTO KÜTNER, olim Professoris Gymnasii academici Mitaviensis). I. Band. Mitau 1791. 4. pag. 28—45. praecipue autem pag. 40. not. a.

7) In sinu interiore maris Baltici orientem versus.

8) Fortasse ratione litoris habita?

9) Hoc loco quales populi nomine Hispanorum Graecorumque intelligantur, de eo SCHLÖZER et GEBHARDI: Geschichte von Littauen etc. pag. 308, et SCHLÖZER: Allgemeine nordische Geschichte pag. 494, optime disseruerunt.

Nostreis quoque temporibus propter artes magicas, imprimis apud Lettos maxima pollent auctoritate in tantum, ut, si Livi ad locum aliquem appellant, scaphas suas non custoditus ad ripam relinquunt securi et Lettorum nullus accedere ad eas audeat, cum persuasum sibi habeat, Livos, et absentes, temeritatem omnem severe ulturos audacesque fascinando in ipso loco retenturos, ne ultra progredi valeant.

Livi, cum litora habitantes nec agros colant, nec pecuarium faciant, dominis non nisi per viatores (Arbeiter zu Fuß) servitia quaedam praestant, in agro Dondangensi ad pharos custodes mittunt necessarios atque alia hujus generis. Vectigalia pro agris pendent, quae piscibus plerumque salsis et fumo siccatis constant, nam omnis fere populus non nisi piscando occupatur ceteroquin quaestuosissime. Mercaturam facientes piscibus omnis generis recentibus, fumo siccatis, salsis, tostis, — venando phocas vitulinas, ut etiam colligendo succino, quod Rigam miserunt vendendum, Livi vitam sibi parant satis commodam et interdum etiam divites fiunt. Phocas vitulinas, quarum pellis et arvina praecipue aestimantur, vel in glacie caedunt apri-

cantes, vel ubi illae a litore aliquantum sedentes non satis celeriter aquam rursus contingere potuerunt. Annonam, quanta iis opus est ad victum quotidianum piscium permutatione sibi adquirunt, quin etiam vaticinationum praemium constituunt. Viam enim vel viginti milliarium Letti superstitiosi libenter perficiunt, ut praestigiatorem Livicum sortes fatales edentem audiant, illiusque consilia, quo melius greges augeantur et vigeant, accipere possint. Livi vero ipsi imprudentiores etiam et superstitione majori imbuti sunt Lettis. Sic e. g. nec maximis praemiis, nec minis eo perducere poterunt, ut phocam captam vivam vendant, quum opinentur, se tum nullam postea caesuros esse vendendo.

Sacerdotes verentur, quamvis fiduciam erga illos habeant nullam. Simili ratione adversus aedituos sese habent, quos Piske-paep, i. e. praedicatorem minorem, appellare soliti sunt.

Domus plerumque commodae nec inelegantes exstructae sunt. Majorem in iis ordinem munditiamque servare solent, quam Letti. At nunquam, aut raro tantum tot homines in angustissimo loco conferti reperiuntur apud Livos, quam in casa Lettica. Habitatio Livorum semper fere mensa satis bona, candelabro ad parie-

tem affixo, valvisque fenestrorum varie pictis, instructa est. Quae res plerumque de bonis naufragorum captae sunt. Vestis Livorum a Lettica non differt, sed statura pulchriore, ossibus firmis et vultu conspicuo facile inter Lettos dignoscuntur. Maxima pars eorum, quae scriptor Germanicus ¹⁰⁾, admirabili ingenio praeditus, de incolis Dalecarliae refert, meo iudicio, et de Livis dici possunt. Feminae Livorum omnes fere parvae sunt et plerumque facie minime grata.

Videntur et Kreewini (Kreewinen) vel Kreewingi (Kreewingen) ¹¹⁾ in praediis Neu-Rahden, Memelshof, Krussen et dominio Wittwenhof prope Bauskiam Curlandicam habitantes, fratres esse Livorum eadem stirpe cognati. Sermo enim illorum dialectus est Finnico-Esthonica ¹²⁾, Livicae maximesimilis, quo fortasse com-

10) vid. Reise durch Schweden im Jahr 1804 von ERNST MORITZ ARNDT. Berlin 1806. 8. Thl. 2. pag. 240 seqq.

11) De Kreewingiis dissertatio exstat in libello FARR, qui inscribitur: Historisches und geographisches Journal. Halle, Leipzig und Jena. 1792. St. 2.

12) Materialien zur Kenntnifs des Russischen Reichs. Herausgegeben von HEINRICH STORCH. 1. Bd. Riga, 1796. 8. pag. 70. (cfr. pag. 393.). Hoc

munis illorum cum Livis origo possit probari. Quin etiam in vestimentis Kreewingi Finnis et Esthonis simillimi sunt. Sermonis vero proprietas minui paulatim videtur, quum nunc seniores modo eodem utantur. Asseverat Henricus Carolus Lutzau, rerum sacrarum antistes, in literis nuper scriptis, quas mecum Benjaminus de Bergmann, Pastor meritissimus, benigne communicavit, numerum eorum, qui nunc etiam linguam Kreewinicam loquantur, admodum parvum esse, nec amplius septem hominibus, aetate jam provectoribus, eandem tenere. Juniores addit linguam hanc jam non discunt,

loco, qui ex historia Russica, auctore TATISCHTSCHEWIO, desumptus est, Kreewingi populus Sarmaticus appellantur; sub Sarmatorum vero nomine ab antiquioribus historiarum scriptoribus Russicis semper intelliguntur Finni, quod praesenti sermone saepe testatus est MAURITIUS DE BRÖMSEN Zintenhofiae in Livonia, in exercitu S. M. I. Russicae majoris meritissimi, qui res Russicas optime perlustravit. Cfr. (G. F. MÜLLERS) Eröffnung eines Vorschlages zu Verbesserung der Russischen Historie durch den Druck einer Stückweise her-herauszugebenden Sammlung von allerley zu den Umständen und Begebenheiten dieses Reichs gehörigen Nachrichten. St. Petersburg 9 Bde in 8. 1732 seqq. Th. 1. pag. 6.

nec vestitus, nec mores ab aliorum differunt.¹³⁾ Indoles Kreewingiorum eadem plane est ac Lettorum, item vivendi ratio, quae majori etiam cynismo non optime conspicua est. Opes a fortunis aliorum Lettorum diversae non sunt. Vestis virorum collari indusio, lana discolori picto, insignis est. Mulieres induuntur veste laxa, panno caeruleato confecta, corallis picta et ab altero humero defluente; indu-

- 13) Idem LUTZAU quoque in literis, de quibus mentionem jam feci, narrat, quum ita dicit: „Selbst die ausgezeichnete männliche Tracht, „die blos in einem buntgestickten Hemdekragen und dunkelbraun wadmen Leibrock, so „wie die weibliche Tracht, die nicht in einem Weiberrock; sondern in einer wollenen, „buntgestickten Enveloppe, die mit einem „Gürtel um den Leib befestigt wird, und mit „einer gleichfalls bunten Decke, die wie die „Shawls getragen werden, — in einer grossen „silbernen, stark verzierten, langen Nadel, mit „der sie das Haar befestigen und in mehreren „grossen silbernen Breezen (Schnallen die vor „der Brust getragen werden), besteht, verliert „sich mit jedem Jahre mehr.“ Tum populum ipsum ita nobis describit: „Die Kreewinen „sind religiöse, devote, arbeitsame und treue „Menschen; allein ihr Hang zum Aberglauben „zeichnet sich vor dem der Letten merklich „aus.“

sium prominens lana neta variatum est, tum etiam collare pictum gerunt. Velamen capitis textili pellucido confectum et fimbriis obductum, acu magna et argentea nequitur. Virgines capite intecto procedunt vel in morem Lettorum et Esthonorum corona ornatae.

Secundum Constantinum Krewingi (Κριβιτσοι, Κριβιτταιηνοι) temporibus prioribus ad Pripetum habitarunt, complectebatur ex sententia illius Chronographi nomen Krewingiorum omnes populos ad fontes Wolgae, Borysthenis et Dunae, ubi nunc Smolenskium (Μιλινισκα) situm est, nonnulli etiam in Severia habitarunt. Fuisse eos olim late propagatos jam inde probari potest, quod Lithuani ad nomen illorum omnem Russiam: Krewen zemlā¹⁴⁾ seu etiam Kreewa-semme¹⁵⁾ appellarunt.

In Curlandia posteri nationis tam notabilis praedia Neorahdense et Memelshofense habitant. Numerus eorum in altero ad 600

14) Cf. SCHLÖZERS allgemeine nordische Geschichte. pag. 510.

15) THUNMANN l. c. pag. 194. Cfr. Lettisches Lexikon. In zween Theilen abgefasst und den Liebhabern der Lettischen Litteratur gewidmet von GOTTHARD FRIEDRICH STENDER. Mitau 1789. 8. Th. 1. pag. 117. 377.

viros totidemque fere mulieres constituitur, Memelshof vero viginti fere patresfamilias habet omnisque incolarum numerus centum circiter viros totidemque mulieres complectitur. Qua vero ratione in has regiones deducti fuerint, quove modo sedes ibi ceperint, aut cur Kreewingiorum¹⁶⁾ nomen assumpserint, historiae, quantum scio, acque ac traditiones omnes plane tacent. — Notatu dignissima de hisce fratribus Livorum gemina stirpe iis conjunctis in scriptis Schlözeri, viri doctissimi, et Thunmanni, viri solertia atque sagacitate insignis, explicata reperimus

§. 6.

De fontibus historiae Livorum.

Scripta omnia, in quibus nominis Livorum mentio fit, hoc loco enumerare, opera foret plane inutilis, quum nulla fere rerum Livonicarum exstet descriptio, in qua nominis illius non commemoretur, quin tamen ullus explorandae origini eo afferatur fructus. Continebo me in indicandis iis, quae majoris momenti sunt, et materiam quasi praebent, ut fusius de re proposita agere possimus. Ejusmodi autem libri potissimum hi sunt:

16) Kreewingiorum nomine Letti hodie Russos appellant cfr. STENDER l. c. sub voce: Kreews.

1) Summi Polyhistoris Olavi Hermelini etc. de origine Livonorum disquisitio, quam propter raritatem ac praestantiam ad flagrantissima multorum desideria publicae luci restituit M. Georgius Caspari. Lipsiae MDCCXVII. 8. — Prima perrara editio prodiit Dorpati 1693. — Repetitur quoque idem liber in opere J. B. Schereri: Nordische Nebenstunden. Frankfurt und Leipzig 1776. 8. pag. 203 seqq.

2) Arndts liefländische Chronik. Tom. I. pag. 6. °) et § 3. 5. 6. — pag. 12. §. 11. — p. 18, 19. — p. 20 § 6. 7. 8. — p. 21. ¹⁾ et §. 9. 10. — p. 26. §. 2. — pag. 27 §. 4. — p. 37. — p. 43. — p. 44. §. 12. 13. — p. 50. — p. 51. § 12. — p. 79. § 5. — p. 99. § 3. — p. 100. 101. 102. 103. — Livi, qui nomine suo insigniuntur: ibid. tom. I. Ako p. 49. Alo p. 7. Anno p. 13. 61. — Asse p. 101. — Azo p. 27. § 3. 4. — Caupo p. 27. — Gerweder p. 8. § 7. Kulewene p. 7. § 4. — Rameko p. 105. §. 2. — Russin p. 101. — Thalibald p. 93. Uldenago p. 8. § 7. — Viezo p. 7 et 8. §. 7. — Viliendi p. 3. — Walde p. 8. Waldeko p. 8. — Wane p. 82. — Waribul p. 103. Ymant p. 19. §. 6. — Tom. II. pag. 4. *) — p. 10. °). — p. 13 et 14. annotat. ***)

3) Gelehrte Beyträge zu den Rigischen Anzeigen (quorum editor primus Abrahamus fuit

Winklerus, juris utriusque Doctor). Riga 1761 — 1767. 4. (vid. Gadebusch Livländische Bibliothek. Th. I. pag. 12 — 20). In hisce libellis legitur Nro. VIII et IX. anni 1761. dissertatio: „Von dem Namen und Ursprung der alten Einwohner Livlandes, ihrer Religion, Sitten und Gebräuchen.“ cfr. anni 1761. num. VI. X. XI. Anni 1762. num. IV. et VII. et anni 1764. num. II. V. VII. et XII.

4) M. Johann Joseph Haigolds (i. e. A. L. Schlözers) Beylagen zum neuveränderten Rußland. Th. 2. Riga und Leipzig 1770. 8. pag. 345 — 380, ibi reperies: „A. L. Schlözers gesammelte Nachrichten von den Ueberresten der Liven in Liv- und Kurland.“

5) Schlözers allgemeine nordische Geschichte. pag. 303. 499 etc. De Krwingiis vid. pag. 510.

6) Thunmanns Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischen Völker. pag. 20. 21. 51. 194.

7) Versuch über die Alterthümer Lieflands und seiner Völker, besonders der Letten von Joh. Ludw. Börger. Riga 1778. 8. Opusculum memoria dignum, typis denuo impressum est, adjectum libello, quem Gottlieb Schlegel edidit sub titulo: Vermischte

Aufsätze und Urtheile über gelehrte Werke, ans Licht gestellt von verschiedenen Verfassern in und um Lief- und Ehstland, 2 Bde, Riga 1774. — 1785. 8. B. 1. St. 3. Nro. 1. pag. 1 — 104.

8) Hupels topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland, Th. I, pag. 135. 228. 26. 158 et 223. — Th. II, pag. 183. — Th. III, pag. 407.

9) Die gegenwärtige Verfassung der Rigi-schen und Revalschen Statthalterschaft etc. von Hupel. pag. 203 et 569.

10) Fabri's historisches und geographisches Journal, Halle, Leipzig und Jena 1792. St. 2.

11) Neue nordische Miscellaneen. Von August Wilhelm Hupel. 18 Stücke. Riga 1792 — 1798. — De Livis vid. St. I, pag. 19. seqq. St. III, pag. 19. 20. 21. seqq. St. XVII, pag. 133 in notitia de arboribus melliferis. Livi (Lyuen, i. e. Liwen) Kirchholmenses ad annum 1349 diserte memorantur. — Item notatu digna de Livis proferuntur, ubi gentis nobilis de Lieven mentio fit. St. XIII, pag. 240 — 283.

12) Sammlung Ehst- Liv- und Kurländischer Geschichtschreiber. 1. Bd. Mitau 1794 4. Pars prima voluminis hujus continet: Tho-

mas Hiärns Ehst- Liv- und Lettländische Geschichte. Nach der Originalhandschrift herausgegeben (von Joh. Friedr. Recke). Mitau 1794. 4. Praeter illam vero primam libri partem nihil prorsus prodiit. — Sententia Hiærni de Livis legitur pag. 15 seqq.

13) Nestor. Russische Annalen in ihrer Slavonischen Grundsprache, übersetzt und erläutert von August Ludwig Schlözer. 5 Bde. 8. Göttingen 1802—1809. Th. II. pag. 106. b. — pag. 107. b. 4. — pag. 110. 154. 208. — Th. III. pag. 15. 16. 18. 19. A. — pag. 21. D. — pag. 43. b. — pag. 252. — Th. IV. pag. 42

14) Wöchentliche Unterhaltungen für Liebhaber deutscher Lektüre in Rußland. Herausgegeben von Johann Friedrich Recke. Mitau 1805. 8. Bd. 2. Nro. 28. pag. 19—24.

15. Beschreibung der Provinz Kurland. Nach Anleitung des unter allerhöchstem Schutz Seiner Kaiserlichen Majestät von einer freyen ökonomischen Gesellschaft zu St. Petersburg im Jahre 1802 angefertigten Entwurfs. Mitau 1805. 4. pag. 136—190. Editores hujus descriptionis, de qua Recke inprimis, Beitler et Groschke optime meriti sunt, nominan-

tur P. de Keyserling et Ernestus de Derschau.

16) Versuch einer kritischen Literatur der Russischen Geschichte. Erster Theil, enthaltend die Literatur der älteren allgemeinen nordischen Geschichte. Von Joh. Gottlieb Buhle. Moskwa 1812. 8. pag. 291 — 307. Cf. index scriptorum pag. 280 — 291. Liber hic pauca modo de Livis continet.

Instar omnium commendo legendam

17) Geschichte von Littauen, Kurland und Liefland von August Ludwig Schlözer und Ludwig Albrecht Gebhardi. Halle 1785. 4. pag. 314. 321. 322. 338. 339 et alibi. Opus hoc maximi sane momenti multa lectores edocere potest, ut de omnibus libris doctissimi Schlözeri, qui magnam ejus partem ipse confecit, jure asseritur.

Denique videatur

18) Zeitschrift für die neueste Geschichte, die Staaten- und Völkerkunde. Herausgegeben von Friedrich Rühs und S. H. Spiker. IV. Bandes IV. Stück. 1816, Berlin im Verlage der Realschulbuchhandlung. 8. pag. 380 — 386.

En habes catalogum librorum, quantum scio, lectu dignissimorum, qui notabiliora de

rebus Livicis collecta complectuntur. Parte priori disquisitionis universali jam absoluta, quum, de quibus disserere proposui — de sedibus priscorum Livorum, de reliquiis eorum, hodieque obviis, et de fontibus unde futura rerum Livicarum descriptio manere possit — perfecisse mihi videar, ad posteriorem partem, quae de exploranda vera origine nominis Livoniae aget, transgrediar.

P A R S I I.

DE VERA NOMINIS LIVONIAE ORIGINE.

§. 7.

Claudius Ptolemaeus solus, ut opinor, inter veteres est scriptores, qui in libro suo: *περὶ τῆς γεωγραφίας βιβλία ὀκτώ¹*), ubi Gutas et Levones Scandiae incolis annumerat, nominis Livonorum mentionem facit. Livoni enim ibi λευῶνοι appellantur. Verba Ptolemaei haec sunt:

Καλεῖται δὲ ἰδίως καὶ αὐτὴ ΣΚΑΝΔΕΙΑ.

Καὶ κατέχουσιν αὐτῆς τὰ μὲν δυτικὰ ΧΑΙΔΕΝΟΙ

Τὰ δ' ἀνατολικά, ΦΑΤΩΝΑ, καὶ ΦΙΡΑΙΣΟΙ.

Τὰ δὲ μεσημβρινὰ, ΓΟΥΤΑΙ.

Καὶ ΔΑΤΚΙΩΝΕΣ.

Τὰ δὲ μέσα ΛΕΤΩΝΟΙ.

1) Cfr. Theatri Geographiae veteris tomus prior, in quo Cl. Ptolemaei Alexandrini libri VIII graece et latine, graeca ad Codices palatinos collata, aucta et emendata sunt, latina infinitis locis correctae. Opera P. BERTII, etc. Amstelodami 1618. fol. Lib. II. cap. XI. pag. 61. et Jo. DAN. GRUBERI origines Livoniae sacrae et civilis. pag. 3. not. e.

Cur vero λευῶνοι illi, de quibus Ptolemaeus loquitur, quique apud Melam Oaeones, apud Plinium Hilleviones dicuntur, iidem habendi sint populi, qui in litoribus orientalibus Sueciae insulisque maris Baltici, in Oelandia et Gothlandia, habitant, fortasse etiam incolae litorum meridionalium Curlandiae et Livoniae, vel insularum adjacentium, quo usque Ptolemaeus litus orientale extendit, hoc loco fusius exponi non potest, et prorsus supervacaneum foret, quum rationes hujus sententiae Schlözerus²⁾, vir celeberrimus, summa sagacitate et scientiae copia demonstraverit. —

§. 8.

Inter eos qui secuti sunt, primus, ni fallor, nomen Livoniae scriptor anonymus annalium Borussicarum ex aevo medio habet, cujus aequales nonnulli terram illam Bliefland appellarunt, ut e. g. Russowius¹⁾, vel Le-

2) SCHLÖZERS allgemeine nordische Geschichte pag. 169, 170, 171. Cfr. pag. 167. §. 17.

1) Chronica der Provintz Lyfflandt, darinne vermeldet werdt. Wo dath söluige Landt ersten gefunden, vnde thom Christendome gebracht ys: Wol de ersten Regenten des Landes gewesen sind: van dem ersten Meister Düdesches Ordens in Lyfflandt beth up den iesten, vnde

vesland, quod apud Schottium²⁾ legitur, Nemo vero illorum rationes suas profert, cur priscae Livoniae talia indiderit nomina. — Russowius nomen Bliefland modo memorat, origo autem illius petenda e Livorum nomine ei certius videtur, tanquam antiquissimorum, quantum historia docet, incolarum regionis alicujus. Eandem sententiam Schottius quoque probat, et missas igitur hasce denominationes faciam. Chronica alia Livonica, rhythmis veteri lingua theodisca conscripta³⁾, terrae

van eines ydliken Daden. Wat sick in der vor-
 anderinge der Lyfflandischen Stemme, und na
 der tydt in das negeste 1585. Jar, von seltzame
 und wunderlikke Gescheffte im Lande tho ge-
 dragen hebben: nütte vnde angenehme tho le-
 sende korth vnd loffwerdisch bescheuen. Dorch
 BALTHASAR RUSSOVVEN, Revaliensem etc. Ge-
 drücket tho Bart etc. 1584. 4. Lib. I. Haec
 optima est editio libri laude sane dignissimi.
 Prima apparuit Rostochiae 1778. 8. eodemque
 jam anno et ibidem altera in 8.

2) JACOBI SCHOTTII Historia Livonica. Dorpati
 1639. 4.

3) Laus Deo semper. Der Ritterlichen Meister Vnd
 Bruder zu nieflant geschicht, wie sie von we-
 gen des cristen gloubens von tusend hundirt
 vnd dri vnd vierzick jar an, bis uf tusend
 zwey hundirt neunzig jar mit den heiden Got

Livorum nomen tribuunt Nieflant. Locum ex illis desumptum, quum typis nondum expressus sit liber, adscribam atque eum quidem, ubi adventus Germanorum in Livoniam et constructio arcis Ueksküllensis refertur. Spero enim fore, ut nonnullis literarum studiosis non ingratum factum fuerit.

Nu wil ich machen uch bekant
 Wie der Cristentum ist komen
 Zu nieflant als ich han vernomen
 Von allen wisen Luten
 Das wil ich uch bedeuten
 So ich allir beste kan
 In Gotes Namen hebe ich an.

zur ere, jnen zur selen seligkeit gefochten haben. Geschriben in der Kumentur zu rewel durch den DITLEB VON ALNPEKE im MCCLXXXX. iar. Codex ipse membranaceus in folio scriptura monachica scriptus, in bibliotheca praestantissima LIBORII DE BERGMANN, Dr. et Superintendentis Rigensis, asservatur. Speramus chronica illa cognitione dignissima mox in lucem esse proditura, quum possessor meritissimus jam ex aliquot annis in iis edendis operam suam collocaverit. Plagulam unam in 4. GUSTAVUS DE BERGMANN, vir clarissimus, eruditissimus, praeceptor meus post fata maxime venerandus, qui anno 1814 Rueniae in Livonia diem supremum obiit, in typographo suo speciminis gratia excudendam curavit.

Koufloute waren gesessen
 Riche und unvormessen
 An eren und an gute
 Den quam in jr gemute
 Das sie gewinnen wolden gut
 Als noch vil mancher tut.
 Got der wisete sie daran
 Das sie gewunnen einen man
 Dem vremde lant waren kunt
 Der brachte sie zu einer stunt
 Mit schiffen uf die Oster see
 Was sol ich davon sagen me
 Die D u n e ein wasser ist genant
 Der vlus geet von Rusen lant
 Daruffe waren gesessen
 Heiden gar vormessen
 Li w e n waren sie genant
 Das stoset an der S e l e n lant
 Das was ein heidenschaft vil sur
 Sie waren der Rusen nakebur.
 Dar umme lac vil manich lant
 Die ouch heiden waren genant.
 Die Dutschen hatten wol vernomen
 Das man mit sorgen muste komen
 Zu derselben heiden lant
 Doch wurden sie darhin gesant
 Von der starken winde kraft
 Kegen derselben heidenschaft.
 Da sie quamen so nihen
 Das sie die Dune sahen
 Da mocht es anders nicht gesin

Mit sorgen vuren sie dar in.
 Do man jre kumfte wart gewar
 Do samete sich vil manche schar
 Mit schiffen unn ouch ubir lant
 Quam manch heiden zu gerant
 Also was jr aller mut
 Das sie liep und gut
 Den Cristen wolden haben genomen
 Do sie hatten das vernomen
 Menlich quamen sie zu der were
 Snelle kegen der heiden here
 Mit schiesen und mit steinen
 Begunden sie die meinen
 Wer jn quam so nahen.
 Do das die Heiden sahen
 Snelle hatten sie entsaben
 Das sie jr mochten nicht gehalten
 Wen jr wart in kurzer stunt
 Von schiesen sumelicher wunt
 Do sprachsn sie umme einen vride
 Vnd lobeten den bie der wide
 Die Cristen wurden ouch des vro
 Nut gelubde sie giengen do
 Zu jn vriedlich uf das lant
 Got der hatte sie gesant
 Zu derselben heidenschaft
 Sie hatten gutes grose craft
 Das vorkouften sie aldar
 Ein teil bas denne anderswar
 Des wurden sie von herzen vro
 Die heiden sprachen zu jn do

Das sie vride nemen
 Vnd dicke wider quemen
 Wolde ouch iemant mit jn komen
 Der were in den vride genomen
 Der koufflagen wolden da
 Lieber denne anderswa
 Der solde jn willekomen sin.
 Beide mete und win
 Die kouffloute schenketen do
 Den heiden und waren vro.
 Der vride wart bestetiget wol
 Als man mit gelubde sol.
 Do vuren sie zu lande wider
 Vnd quamen dicke sider
 Zu nieflante mit mancher schar.
 So man jr kumfte wart gewar
 So wurden sie entpfangen wol
 Als man liebe geste sol
 Das triben sie vil manchen tac
 Das man koufes mit jn pflac.
 Do is jn gienc so wol in hant
 Sie vuren in das selbe lant
 Sechs milen vurbas
 Da vil manich heiden was
 Mit den sie jren kouf triben
 Vnd also lange da bliben
 Bis sie buweten ein gemach
 Mit urloube das geschach
 Bie der Dune uf einen berc
 Da buweten sie ein erlich werck
 Eine burc so ueste

Das dieselbe geste
 Mit vride wol dar uffe bliben
 Und jren kouf lange trieben
 Ick esculle wart is genant
 Vnnd liet noch in nieflant.

Sed ut redeam, unde sum digressus, de iis nunc disputabo, quae statuerunt alii de vera Livoniae denominatione, atque illud agam, ut criticorum more inquiram in singulorum sententias.

§. 9.

Ex Zeilleri¹⁾ et Leunclavii²⁾ opi-

- 1) Regnorum Sueciae, Gothiae, magni Ducatus Finlandiae, ut et Livoniae, Bremensis Ducatus, Partis Pomeraniae ad Suecos pertinentis, et urbis Wismariae, descriptio nova. Iconibus praecipuarum civitatum adornata. Amstelodami 1656. 8. pag. 204 — 217.
- 2) Neuwe Chronica Türrckischer Nation, von Türrcken selbs beschrieben: Volgendts gemehrt vnnd in vier Bücher abgetheilt: Das Erst, Gittabi Teuarichi, Chronic oder Zeitbuch der Fürsten Osmanischen Stammes: von jhrem Ursprung, Auffnemen, Regiment, Gewalt, Kriegen, Tugendt, Vntugendt, succession, vom ersten Osman Chan, bis auff den Sultan Suleiman Chan, vnd das 1550. Jar Christi: Welches der Edel vnd Gestreng, Herr Jeronymus Beck von Leopoldstorff, etc. im nechst folgendem 1551. Jar von

nione singulari nomen Livoniae proprium Eyfland esset. Leunclavius efficere conatur, Germanos sermone cultiori (in der hochdeutschen Aussprache) pronuntiare Eyfland, Saxones vero Livland. Sed populi longinqui saepe nomina distroquent et mutilant, vicinae autem et nationes externae, quibus cum regione confini aut viciniore commercium est, vel aliqua alia conjunctio, rectius ea et scribere et pronuntiare solent. Idem fortasse et hic contigit, nec a probabilitate abhorret. — Sed Eyfland

Constantinopel mit sich bracht. Das Ander, Von Türckischen Geschichten, die nach dem 1550. Jar Christi, bis auff 1590. zugetragen. Das Dritt, Pandectes Türckischer Histori, das ist, vollkomner Bericht allerley Türckischer Sachen, vnd Erklärung derselben. Das Vierd, Etliche Particular Beschreibungen mercklicher vnd zur Türckischen Histori gehörigen Geschicht. Alles jetzo durch HANSEN LEWENKLAW VON AMELBEURN, vnser Teutschen nation zu sonderm Nutz vnd Wolgefallen zusammengefasset, gestellt, vbersehen vnnd in Truck verfertigt. Franckfurt am Meyn 1595. fol. pag. 181. 182. Cfr. OLAUS HERMELIN l. c. (laudatur semper a me editio Francofurt. et Lips. 1717) pag. 46. seqq. et SCHLÖZERS allgemeine nordische Geschichte pag. 317.

illud vel Eyffland, utcunque scribitur, errore scribendi ortum esse potest, ut Eystland pro Esthonia et Eysten pro Esthonis, neque vero, quod auctores annalium Borussicarum plerique, e. g. Waisselius⁵⁾, facere consueverunt, Eyfen vel Eyffen pro Livis scriberetur. Sed fieri facillime potuit, ut, qui chronica conscripserunt, hac ratione seducti singulare istud nomen Livoniae imponerent. In tabulis publicis et antiquis et novis nomen Eyflandiae nunquam legitur, ideoque verisimile videtur, typographos literam latinam L. majusculam speciose scriptam pro litera E. habuisse, quae similitudo hodieque in veteribus scriptis Livonicis animadvertitur. Quod eo probabilius redditur, si id perpendamus, scriptores illos a loco, ubi scripta sua typis excuderentur, remotos plagulas edendas emendare saepe non potuisse. Sed ut primum ejusmodi vitium irrepserat, idem ab aliis quoque, qui secuti illos sunt, retineri potuit, quod et nostris temporibus saepe accidit. Sic, opinor, explicari potest, quâ hæc scribendi ratio: Eyfland, vel Eyffland orta sit; historicae enim

5) MATTHIAE WEISSELI Chronica alter Preußischer, Liefländischer und Curländischer Historien. Königsberg 1599. 4. pag. 200.

rationes, quibus possit defendendi, prorsus, quod sciam, desunt. Joannes Bernardus de Fischer⁴⁾ ita conjecit, nomen Eyflandiae a vocabulo veteri Germanico Ewe originem duxisse, Eifenosque (Eifen) vel Eivenos (Eiven) ex hac derivatione socios vel populum fraternitate conjunctum significare. Neque tamen mihi probatur haec conjectura Fischeri; qui autem accuratius videre de eâ velint, eos ad librum ipsum modo laudatum amandatos volo. Idem fere cadit in Laonicum illum Chalcondylam⁵⁾, Atheniensem, qui terrae:

4) Hinter-Bergens allgemeine Winter und Sommer-Lust, mit vermischten physicalischen und moralischen Betrachtungen in Versen beschrieben von daselbst In Berühigung und Friede wohnenden Montan. Nebst dessen angehängten Gedanken über den Namen der Stadt Riga, Curlandes und Lieflandes, in der Landes und in der teutschen Sprache. Riga 1745. 8. pag. 200 — 207.

5) Graeco libro hujus scriptoris carui. Usus sum interpretatione latina, quae ita inscribitur: LAONICI CHALCONDYLAE Atheniensis, de origine et rebus gestis Turcorum libri decem, nuper e Graeco in Latinum conversi: CONRADO CLAVSERO Tigurino interprete. Adjecimus Theodori Gazae, et aliorum quoque doctorum

Euphrate, Euphlaste vel Inflaste mentionem facit, cujus urbs esset Ycra. Sive graecus scriptor ipse erraverit, sive, qui librum illius rescripserit, topographia tamen urbis, ubi Germani, Dani, Galli et Angli mercati sunt, et quae ab optimatibus administrata fuit, satis demonstrat, verum illi nomen fuisse, inverso literarum ordine, Ryca, seu potius Riga, donamque ipsam Eyflandiam vel Livoniam determinandam. Nomen Inflastae Chalcondylas a Polonis videtur desumpsisse. Russi non solum terrae Livorum, verum etiam Estsoniae, nomen indiderunt Liwonskaja-Semla. Poloni vero literas initiales transmutando suam regionis partem Woiewodztwo Inflantyskie nominarunt, omnisque terra apud eos appellata est Inflanty-Cudze. — Hoc modo nomen turbatum Rigae facilius explicari potest, quam si, ut interpret Gallicus⁶⁾ suadet de

virorum, ejusque argumenti, de rebus Turcorum adversus Christianos, et Christianorum contra illos hactenus ad nostra usque tempora gestis, diversa opuscula, quorum Catalogum proxima post praefationem pagella reperies. Basiliae, per Joannem Operinum (anno MDLVI.) fol. pag. 41. 42.

6) Histoire general des Turcs, contenant l'histoire de Chalcondyle, traduite par BLAISE DE VE-

Nouogarde (Nowgorod?) urbe cogitemus, Chalcondylas plures simili ratione mutilatas profert denominationes. Equites e. g. ordinis Teutonici Nasiraeos appellat, quod palia condida gestarent, votaue facerent. — Leunclavius ipse, qui incolas terrae a Judaeis oriundos contendit, a Kelchio⁷⁾ jure

GENAIRE, avec les Illustrations du mesme Auteur. Et continuée jusque en l'an MDCXII. par THOMAS ARTUS; Et en cette Edition, par le SIEUR DE MAZERAY, jusque en l'année 1661. De plus, l'histoire du serail par le SIEUR BAVDIER. Les figures et descriptions des principaux officiers et autres personnes de l'empire Turc, par NICOLAI. Les tableaux prophetiques sur la ruine du mesme empire. Et la traduction des annales des Turcs, piece tres necessaire pour l'intelligence de toute le corps de cette Histoire, mise du Latin en François par ledit SIEUR de MEZERAY. A Paris MDCLXII. 2 tom. fol. Tom. I. pag. 62.

- 7) Liefländische Historia, oder kurtze Beschreibung der denkwürdigsten Kriegs- und Friedensgeschichte Esth- Lief- und Lettlandes; vornehmlich in sich begreifend einen kurzen Bericht von den Nahmen, Eintheilung und Beschaffenheit der Provintz Liefland, von denselben ältesten Emwohnern, der Esthen und Letten Ursprung, Heydenthum und erster Be-

refutatus est. Illa, quae a rusticis cantata audivit: Jörru, Jörro Mascolon, et quae pro lamentationibus de Hierosolymis et Damasco habet, nihil sunt, nisi cantus pastoralis Esthonicus, neque, ut Fabricius⁸⁾ opinatus est, carmen in honorem nemestrinorum Esthonicorum. Sed hactenus de ista Livoniae denominatione.

§. 10.

Si derivationem nominis Livoniae a principe Borussico Litwone respicimus, facile

zwingung: Von des Schwerd-Brüder und Marianischen Teutschen Ritter Ordens Anfang, Regierung und Untergang: Von denen zwischen Schweden, Polen, Moscau und Dennemarck etc. des Landes wegen, geführten, langwierigen Kriegen und viel andern bis auf 1690. Jahr, vorgelauffenen denkwürdigen Dingen mehr; theils aus Ein- und Ansländischen Schriftstellern, theils aus glaubwürdigen, noch ungedruckten Urkunden und selbst eigener Erfahrung zusammengetragen, und in fünf Büchern abgefasset, von CHRISTIANO KELCHEN etc. Revall 1695. 4. pag. 13. seqq.

- 8) DIONYSII FABRI, J. D. de Pomerania oriundi, Historia Livonica sive Livoniae descriptio, curante GUSTAVO BERGMANN, P. R. Stanno Ruinensi MDCCXII. 8. pag 12, et annotatio sub signo *).

nobis persuasum erit, eam aequè alienam esse a veritate, ac plurimae aliae opiniones, quas varii scriptores proposuerunt, a veritate abhorrent. Qui critici homines existere in hac re velint, iis nonnisi emendandum est et delendum; antiqua enim historia uniuscujusque regionis artificiis aucupum verborum, quin et collectorum, ne dicam somniatorum, male tractata videtur. Sic e. g. Joannes Dlugossus¹⁾ optimam de Livonis notitiam habere potuisset, neque opus fuisset, ut Liborium Palaemonem, Roma venientem, citaret, quo Livis, vel terrae eorum nomen daretur. Quum vero Kadlubko Polonos tantis laudibus extulisset, Polonia autem et Lithuania ad unam jam rempublicam conjunctis, Jagello, princeps

- 1) JOANNIS DLUGOSSII seu LONGINI, Canonici Cracovien., Historia polonica, in tres tomos digesta. Auctoritate et sumptibus HERBULTI DOBROMILSKI edita. Dobromili, in officina Joannis Szeligae, anno D. 1615. fol. Lib. II. — Optima editio prodiit Lipsiae 1711 et 1712. fol. duobus voluminibus. Volumini alteri ob materiae affinitatem additi sunt: Vincentius Kadlubko, Stanislaus Sarnicius, Stanislaus Orichovius, Stanislaus Carncovius, ut etiam Stanislai Sarnicii Descriptio veteris et novae Poloniae, itemque Russiae et Livoniae.

Lithuanicus, rex Polonorum factus esset, Lithuani, praecipue autem nobiles eorum, nullo modo Lithuani, nec a stirpe barbarica illius gentis oriundi, sed Romani praedicandi erant. Hanc fortasse rationem secuti alii quoque rerum Polonicarum scriptores usque ad Cromerum eandem fabulam pro vero retulerunt²⁾. Doctiores vanam illam narratiunculam ostenderunt, eamque jure rejecerunt³⁾. — Mirum vero non videtur, quod fabula ista, qua originem Lithuanorum nomenque terrae explicare studuerunt, etiam ad Livoniam applicata transiverit, quum, ut jam supra demonstravi, Lithuania quoque Livoniae annumeraretur, et historia utriusque populi temporibus antiquissimis una fere eademque esset.

§. II.

Neque magis faciendum esse cum Martino Cromero¹⁾ videtur, atque qui secuti

2) Vid. STANISL. SARNICII annales seu de origine et rebus gestis Polonorum. Lib. VI. et STRIKOWSKY Historia Lithuana. Lib. II. cap. VI.

3) SCHLÖZERS allgemeine nordische Geschichte pag. 242. seqq. SCHLÖZERS und GEBHARDI's Geschichte von Littauen pag. 23 — 28. et OLAUS HERMELIN l. c. pag 48. seqq.

1) MARTINI CROMERI de origine et rebus gestis

eum sunt aliis rerum Polonicarum scriptoribus, qui nomen Livorum et Livoniae a Libone, classi Romanorum praefecto, derivant. Quo tandem argumento probari potest advenisse Libonem ad Livonos? Rationibus enim ex historia ipsa desumptis vix docuerit illud quisquam, neque docere omnino instituet, qui, quae Schloezerus²⁾ de primis originibus historiae septentrionis exposuit, bene examinaverit. Cromerum, ut ita conjiceret, locus Flori³⁾ decepisse videtur, ubi de bello civili inter Pompejum atque Caesarem loquitur: „Quippe cum fauces Adriatici maris jussi occupare Dolabella et Antonius, ille Illyrico, hic Curetico⁴⁾ littore castra posuissent, jam

Polonorum libri XXX. Adjecta est in fine ejusdem autoris funebris oratio, Sigismudi Regis vitam compendiose complexa. Basiliae 1655. fol. pag. 61. seqq.

2) SCHLÖZERS allgemeine nordische Geschichte p. 256.

3) FLORUS lib. IV. cap. 2. cfr. TACITI Annalium lib. XI. cap. 16.

4) CURETICUM litus mutat SALMASIUS in CURICTICUM. Apud Ptolemaeum enim legitur *κρηνη*, in fine maris Adriatici. In editione historiae Romanae scriptorum latinorum veterum, qui exstant, omnium. Genevae 1023. fol. est tom. I. pag. 558. col. 1. CORCYRAEO littore.

maria late tenente Pompejo, repente legatus ejus Octavius Libo ingentibus copiis classiorum circumvenit utrumque.“ — Litus ibi erat Cureticum; cogitabat igitur Cromerus de litore Curlandico, atque idem sibi fieri passus est, quod et Saxo, qui Carelienses denominatione Virgiliana Curetum nobilitavit. Libonis quoque mentio facta erat, ex cujus nomine Libonia et, mutata litera, cognata Livonia facile oriri potuit. Classis deinde commemorabatur, qua e mari Adriatico ad — Balticum navigarent. Quamvis Thuanus⁵⁾ jam narratiunculam illam ementitam jure rejecerit, complures tamen rerum Livonicarum auctores denuo jam retulerunt, inter quos Kelchius⁶⁾ ita dicit: „Wiewohl wir nun sicher davor halten, dafs es nicht leicht zu sagen stehe, zu welcher Zeit eben der Name Libones oder Livonia entstanden, so wollen wir dennoch oberzehlte Muthmassungen nicht fort mit dem berühmten Thuano unter die Fabeln setzen;

5) JAC. AUGUSTI THUANI etc. Historiarum sui temporis ab anno Domini 1542. usque ad annum 1607. libri CXXXVIII. etc. Francofurti MDCXXV. 4 Voll. fol. Tom. I. pag. 421, Cfr. pag. 25. 422. 423. 425. 429. 446. 536.

6) KELCH l. c. pag. 2. 3.

sondern lassen selbige billig in ihrem wehrt; denn wie es nichts ungewöhnliches ist, daß Länder, Flüsse, Städte und andere Dinge mehr vorzeiten nach ihren Fürsten, Regenten und Urheber genannt worden, also kann es auch wohl seyn, daß nicht nur die Libones oder Iiven; sondern auch (wie einige wollen) der Fluß Liba in Cuckland von einem ihrer Fürsten, der Libo geheissen, ihren Namen haben.“ Idem fere et illud significare videtur, quod in libro, cui titulus est: *Description de la Livonie*⁷⁾, ex anglico in sermonem Gallicum transverso, ita legitur: „On donne plusieurs étymologies du nom de Livonie, dont quelques-unes me paroiss-

- 7) *Description de la Livonie, avec une Relation de l'origine, du progrès, et de la décadence de l'Ordre Teutonique. Des révolutions, qui sont arrivées en ce Pays jusqu'à nôtre temps, avec les guerres, que les Polonois, les Suedois, et les Moscovites ont oües ensemble pour cette Province. On y decrit les Duchez de Courlande et de Semigalle, et la Province de Pilten. Enfin on y trouve le voyage de l'auteur de Livonie en Hollande l'an 1698. Avec quelques Remarques sur la Prusse, Brandebourg, Hanover, Hesse, et des plusieurs autres Cours d'Allemagne. A Utrecht 1705. 8. pag. 18.*

sent fabuleuses. Mais ceux-là donnent la raison la plus vraisemblable de l'origine de ce nom, qui croient, que les habitans furent, premierement appelez Lives ou Livones de leur anciens Rois. — Dionysius quoque Fabricius⁸⁾ duos habet locos, qui referendi videntur, non tamen ut in iis refutandis commorer; omni enim probabilitate esse destitutos res ipsa in sequentibus satis docebit. Locus alter, ubi Fabricius vestimenta rusticorum describit, talis est: „In Libiae⁹⁾ vero partibus, et cis Dunam incedunt ancillae coronis ex lamina aurichalci factis, forsitan quod Libi ex regia orinndi fa-

8) DIONYSII FABRICII, Praepositi Pontificii Feli-nensis, Livoniae Historiae compendiosa series in quatuor digesta partes ab anno millesimo centesimo quinquagesimo octavo usque ad annum MDCX. curante GUSTAVO BERGMANN, P. R. Editio secunda auctor et emendatio (supra citati Dionysii Fabri editio secunda). Stan-no Ruiensi ClodjCCXCV. 8. pag. 10. 11.

9) Non solum loci illi, quos retuli, verum etiam complures alii, semper habent Libiam et Libos, nunquam vero Liviam et Livos. Ideo que verisimile est, Fabricium quoque opinatum esse, Livoniam a Libone, classi Romanorum praefecto, nomen accipisse.

milia.“ Altero vero loco ita loquitur: „Habuit haec gens quoque regulos suos, quorum alter Libiae, alter Curoniae dictus fuit. Uterque progeniem suam reliquit. Nam qui Libiae et Lothaviae dominabantur, inter Kirchholm et Uexkel non procul Riga suam fixerat sedem, ubi et nunc reperiuntur ex ejus familia subditi, qui regis nomine vocantur. Qui vero Curlandiam regebat, circa Grobinum habitabat, ubi et modo pagus integer est ex ejus progenie, qui prae ceteris hac libertate donatur: ut census non solvat duci: nisi equos aliquot alere tenentur militares, pro expeditionibus ubi opus censetur.“— Hactenus super fabula de Libone, cujus adventus ad Livonos nulla prorsus re demonstrari potest. Nec id certis rationibus unquam probabitur, Livoniam ad nomen Libonis illius nominatam fuisse.

§. 12.

Jam ad aliam pervenimus derivationem nominis Livoniae. In libro enim modo citato ita scriptum est: „Ensuite les premiers Allemands, qui le decouvrirent, (j'entens le Marchands de Breme) trouvant que c'étoit un Pays sain et fertile, prirent de là occasion de l'appeller en bas Allemand, het lieve land c'est-

a-dire, Pays charmant, ac si dicerent Livonia ob bonitatem dicenda Bononia¹⁾).“ Vestigia tamen derivationis tm singularis nominis Livoriae jam apud alios scriptores rerum Livonicarum reperimus. Sed abeant sibi isti cum fictitiâ suâ derivatione. Artificia nimirum quaesiverunt, ut nomen Livoniae e lingua Germanica deducerent, quod efficere hac ratione studuerunt: Quum mercatores Bremenses anno 1158. ad litora Livonica appellerent, et ab incolis terrae amice exciperentur, eidem, ut ajunt scriptores illi, cognomen terrae dilectae atque carae indiderant (eines lieben Landes) dialecto sua liev- vel lief-land eandem appellantes, ex qua denomina-

- 1) Liber anglicus locum hunc eumque, quem proximo paragrapho jam attuli, ita reddit: „The Name of Livonia has several Deductions, som of them seeming Romantick; but the mots probable is, that they vere originally called l i- ves, or Livones, from their own ancient Kings, and those Germans, the first Discoverers of it, viz. the Bremish Merchants finding it a plentiful, healthy Country, conforming themselves thereunto, call'd it in the Low Dutch Idiom, het Lieve-Land, i. e. a beloved Land: Ac si dicerent, Livonia ob bonitatem dicenda Bononia.“

tione sensim [sensimque nomen Livland ortum esse asseverant. Miram vero esse hanc originem nominis Livoniae vel ex eo apparet, quod incolae jam ante Livi appellabantur, quam regio a Germanis nomen terrae maximae dilectae accipere potuit. Probat hanc sententiam locus Nestoris²), ubi magnitudinem regni Russici describens populos enumerat tributarios. Hos designans nomina profert: Tschud, Wefs, Mera, Murowa, Tscheremissa, Jam, Mordwa, Petschera, Litwa, Semigola, Kors, Neroma, Liw. Tabulis geographicis in auxilium vocatis, et explorato situ horum populorum, facile conspiciemus, quanta cura quantoque studio geographiae scriptor annalium dignissimus nationes Russicas divisit. Nomina earum neutiquam fortuito quasi disjecta sunt, verum ordine disposita. Primo enim nationes Finnicas enumerat, Tschud e. g.

2) NESTOR übersetzt von SCHERER pag. 45. et NESTOR von SCHLÖZER, tom. II. pag. 105. 106. (cfr. ibid. pag. 30. 39—57.). Cfr. SCHLEGELS vermischte Aufsätze und Urtheile etc. B. 1. St. 2. pag. 52 — 63. SCHLÖZERS allgemeine nordische Geschichte pag. 492. §. 2. et HUPELS neue nordische Miscellaneen. St. 3, 4. pag. 12 — 35.

Wefs, Murowa, Tscheremissa, Jam, Mordwa, Petschera, quarum nonnullae nostris temporibus jam omnino non supersunt, ut, quas nominat Wefs, Murowa, Petschera, vel, quod Schlözerus³⁾ opinatur, sub aliis nationibus latentes, in interioribus regni Russici regionibus habitant. Aliæ vero hodieque exstant, easque e stirpe nationum Finnicarum oriundas cognoscimus. Tum ad populos Letticae originis procedit, Lithuaniamque (Litwa) nominat, Semigalliam (Semigola), Curlandiam (Kors)⁴⁾ et Livoniam (Liw). Ex hoc loco

3) SCHLÖZERS allgemeine nordische Geschichte, pag. 307.

4) Vocabulo Kors Curlandiam designari A. L. SCHLÖZERUS in libris suis: Probe Russischer Annalen. Bremen und Göttingen 1768. pag. 158. et Nestor tom. II. pag. 53. no. 14. refert, quamquam id rationibus justis probare non studet. Sed libenter viro doctissimo assentimur, si, quod Nestor ipse de situ illarum regionum perscripsit, legimus. Dividit enim (vid. SCHERERS Uebersetzung des Nestor pag. 40.) populos, et ratione geographica bene habita a Semigallia ad Curlandiam (Kors), tum ad Livoniam (Liw) transit. De Neroma terra, quae inde sequitur, HENRICUS DE JANNAU, in opusculo suo: Geschichte von Lief- und Ehstland. Riga

Nestoris, qui sub finem seculi undecimi, multo igitur ante adventum mercatorum Bremensium, scripsit, apparet, nomen Livoniae (Liw) Livorumque jam diu ante Germanos notum atque in usu fuisse, nec necessarium, ut ab his terrae, ad quam appulerunt, nomen daretur, quum illud jam invenirent, et, ut denominatio hodierna efficeretur, nihil nisi vocabulum germanicum Land prisco nomini Liw esset addendum. Sic, opinor, a me satis demonstratum est, nomen Livoniae non a Germanico liev, vel Belgico lief (lieb) ortum esse, verum ab Esthónico Liw, de quo infra fusius agam.

§. 13.

Aliam originem vocabuli Livoniae in

1793. 8. Th. 1. pag. 21. not. **), ita loquitur: „Neroma ist mir unerklärlich, und ich bleibe ungewiß, weil in dem in Petersburg aufbewahrten Codex des Nestor (der Nikonische genannt) gar eine Variante steht. Dort heisst statt Neroma, das Wort Morowa. Sollte es vielleicht Narowa, die Gegend bei Narva seyn?“ Quamvis JANNAU in dubitatione versari videatur, vera tamen, quae refert, judico. Sed Neroma Esthonica quoque esse potest, et ita mihi persuadeo, provincia Wirland, quae Esthönice Wiroma appellatur.

docto, nobis ceteroquin inutili libro Olai Hermelini¹⁾ reperimus, qui statuit, Germanos nomen Livoniae a Russis desumsisse, qui terram ipsam priscis temporibus Liwonskaja-Semla nominassent. Sed tum continuo haec quaestio nobis oritur, cur Russi terram ita, neque alio nomine designaverint? Livi igitur in ea inhabitasse apparet, ad quorum nomen regio ipsa denominata est; alio enim modo explicari plane nequit, cur Russi hanc appellationem terrae indiderint. Noti jam Nestori, librorum annalium Russicorum scriptori antiquissimo, erant Livi, ut ex proximo paragrafo elucet, et in libro suo de pluribus Livis nominatim loquitur. Russi igitur nomen a populo desumserunt, neque ipsi dederunt; qua autem ratione populus ipse nomen acceperit, in fine disquisitionis nostrae docebimus. Verum quidem est, Livoniam in antiquis chronicis equestris ordinis Teutonici²⁾ Russiam

1) OLAI HERMELINI de origine Livonorum Disquisitio. Dorpati 1693. Lipsiae 1717. 8. cura G. CASPARI. Cfr. supra §. 6. No. 9.

2) Chronicon equestris ordinis Teutonici incerti auctoris. — Liber a rerum Livonicarum scriptoribus nondum satis consultus, reperitur in opere illo, quod ita inscribitur: „Veteris aevi

appellari, et Russia Adami Bremensis³⁾, in quam per Curlandiam devenimus, ea ipsa, ut videtur, regio fuit. Unde Livoniam nomen a Russis accepisse, idque ita a Germanis fuisse receptum, non magis probatur, quam Lithuaniam-Borussicam, quod etiam Borussia nominatur, nomen suum a Germanis, qui Borussiam incolebant, obtinuisse. — Negotiaror Germanicus, qui, uti ex historia constat, casu quodam fortuito in Livoniam devenit, melius fortasse linguam Esthonicam, quam Russicam intelligebat; diu enim antea mercatura jam ad Holmegardiam usque exercebatur. Hac vero in parte sunt, qui Esthonicè loquantur, quin

analecta, seu vetera Monumenta hactenus nondum visa, quibus continentur scriptores varii etc. primus in lucem edidit ANTONIUS MATTHÆUS, quondam juris in illustri Academia Lugduno-Batava Antecessor. Editio secunda, quinque tomis comprehensa. Hagae comitum apud Gerardum Block. 1738. 4. Tom. V. pag. 631 — 818. — Editio prior decem volumina in 8vo complectitur.

- 3) Vid. ADAMI BREMENSIS historia ecclesiastica in Lindenbrogii scriptoribus rerum germanicarum septentrionalium. pag. 58. seqq. et cfr. SCHLÖZERS allgemeine nordische Geschichte pag. 501. seqq. et SCHLÖZERS Nestor. tom. II. pag. 40.

omnis regio Nowgorodensis talibus hominibus repleta est et seculo duodecimo plures in his regionibus Esthonicæ, quam Russicæ locuti esse videntur. Quo tandem pacto cogitari poterit, mercatorem ad Livos proficiscentem a Russis edoctum fuisse, quo nomine Livi appellarentur, quum ipse cum iis colloqui posset? Nam discrimen inter Esthonicam et Livicam linguam non ita magnum est, sed maximam partem inter se congruunt, si naturam internam disquiramus⁴⁾. Hisce, quas proposui rationes, bene perpensis, spero fore, ut lectores sententiae meae assentiantur, iisdemque persuasum sit, falsam esse Olai Hermelini conjecturam.

- 4) Specimina linguae Livicae reperiuntur in HARGOLDS Beylagen zum neuveränderten Rußland. Th. II. pag. 354. 355. 357 — 360. 370 — 373. et 376 — 378. — HUELS topographische Nachrichten von Lief- u. Ehstland. Th. II. pag. 184 — 187. — Das Gebeth des Herrn oder Vaterunser Sammlung in zwei hundert und fünfzig Sprachen. Herausgegeben von GUSTAV VON BERGMANN. Ruen 1789. 8. pag. 5. — ADELUNGS Mithridates. Th. II. pag. 739. seqq. — Comparationem linguae Livicae, Kreewingicae, Esthonicae, Litticae et Russicae historiae meae rerum Livicarum adjiciam.

§. 14 *

Si verò cum Dr. A. Fr. Büschingio¹⁾ ponamus, originem vocis Livoniae a vocabulo Livonsch esse deducendam, qua Russi primi usu dicuntur, obscuritas rei non magis illustratur, quam conjecturâ Hermeliniana. Statim enim quaestio illa nobis exstitit, unde vocabulum Livonsch ortum sit, et quomodo Russi illud acceperunt, quam nemo fere facile solvere poterit. Quum vero opinio Büschingii cum Hermeliniana paene congrua sit (rationes autem, quibus conjectura sua niteretur non attulit), atque haec, ut mihi quidem videtur, jam satis refutata, supervacaneum foret plura adjicere. Illud vero certum est, Russos jam diu vocabulo Livonsch de Livonia usos fuisse, quamvis nullo modo præbetur, nomen Livoniae ab illo esse deducendum. — Vocabulum Livonsch ex illo, quod apud Nestorem legitur Liw, ortum esse videtur; unde verò Russi hac denominatione Livos insignierint, certo exponi nequit. Id tamen, quod jam su-

1) Dr. ANTON FRIEDRICH BÜSCHING Erdbeschreibung. Erster Theil, welcher Dännemark, Norwegen, Schweden und das ganze Russische Reich enthält. Achte rechtmäßige Auflage. Hamburg 1787. 8. pag. 884. §. 2.

pra demonstrare quaesivi, a veritate non ita abhorreere videtur, Russos eam a Livis ipsis, audisse et accepisse. Quidquid sit, Livonsch nomen Livoniae pro Liw serius usurpatum esse videtur; primo enim illud reperimus, quod sciam, in annalibus rerum Russicarum, ubi conditae urbis Dorpati mentio fit, quam Russi anno 1030. extruxerunt²⁾, eamque ad nomen magni ducis, qui tum regnabat, Jaroslav I. (Jurij) Wladimirowitsch Jur'iev, addito cognomine Jur'iev Liwonsky, appellarunt. Ex eo tempore Livonia a scriptoribus Russicis saepe Liwonskaja semla nominatur. Nunc ad dialectum Germanicam Lieflandiae dicitur.

§. 15.

Alia, admodum singularis, derivatio nominis Livoniae in miscellaneis Berolinensibus¹⁾

2) Verisimile est, ut jam prius arx ibi exstructa fuerit Esthonorum, cui nomen Tarbat, quod deinde ad urbem transiit. Omnis enim ager Tarbatensis vel Tarpatis vocatus est. HENRICUS LETTICUS ad annum 1210 dicit: „Et ibant in Unganniam, in provinciam Tarbatensem, transeuntes matrem aquarum“ (den Embach; Esthonice: emma jöggi, quod significat; matrem rivorum).

1) Miscellanea Berolinensia ad incrementum scientiarum, ex societati regiae scientiarum exhibitis edita. Continuatio I. cum figuris et indi-

reperitur, ubi auctor efficere conatur, nomen Livoniae a vocabulo Livico Laew, vel potius, ut in scripto laudato refertur, a Loive vel Laive deductum esse, quo navis, vel cymba significaretur. Incolae Livoniae hoc nomine sese appellasse dicuntur, quum mercaturam maritimam satis amplam exercuissent, de quo, quod sciam, historia omnino tacet. Quodsi verum fuerit, quomodo factum est, ut se ad illud vocabulum nominarent, vel qua ratione a Livico verbo: Loive vel Laive nomen Livoniae originem trahere potuit? Tum. denique Curoni quoque et Esthoni navem vel cymbam Laiwa et Esthoni Laew dixerunt, at situs illorum populorum liberae navigationi aptior ad litus maris Baltici fuit, quam Livorum, litora sinus Livonici et ripam Dunae inhabitantium. Haec probe respici debent, si nomen Livoniae hac ratione derivetur. Equidem quanquam studississime investigando nihil reperiri potui, quo conjectura illa stabiliretur,

ce materiarum. Berolini MDCCXXIII. 4. pag. 311 — 325., ubi legitur: „M. Jo. ELIAE HEDERI de lingua Herulica, seu Lituanica et Samogetica, tum Prussica, deinde Lettica, et Curlandica, deinde Werulica et tandem Sereenorum in Wollust-Usgi Russiae magna provincia schediasma.“

ideoque ad aliam refutandam transeo, quae, ubi primum prolata fuit, reputatione non indigna visa est. Priorem, de qua modo egi, silentio plane praeterire nolui. Sufficiat vero commemorasse.

§. 16.

Conjectura ultima de origine nominis Livoniae, ad quam refellendam jam prodeco, ea est, quam Joannes Bernardus de Fischer, M. Dr. et Archiator S. M. I. Russ., sub nomine commentitio Montani de Hinterbergen libello quodam singulari¹⁾ proposuit. Vir doctus probare nititur nomen Livoniae a vocabulo Esthónico et Lettico Liv (seu meliori scriptura Liiw) descendere, quod rete parvum significat. Livos Venedis annumerandos esse opinatur, quos Tacitus²⁾ ut latrones

1) HINTER-BERGENS allgemeine und eigene Winter- und Sommerlust, mit untermischten physicalischen und moralischen Betrachtungen, in Versen beschrieben von daselbst In Beruhigung vnd Friede wohnenden MONTAN. Nebst dessen angehängten Gedanken über den Namen der Stadt Riga, Curlandes und Lieflandes in der Landes- und teutschen Sprache (pag. 194 — 215). Riga 1745. 8. Cfr. GADEBUSCH Livländische Bibliothek. Th. 1. pag. 339. 341.

2) TACITI Germania cap. 46. Venedi multum ex

describit. E vocabulo Liv Letti, secundum sententiam Fischeri, Livonos Liwol nominarunt, quod sicut retiarii Romanorum homines retibus captos interfecissent. Omnia vero, quae vir doctissimus ad conjecturam suam evincendam protulit, rationibus certis destituta sunt. Nomen Venedorum Lettis melius convenit, qui plane pari modo inter Livos et Esthonos habitarunt, ac Venedi inter Peucinos Fennosque, secundum ea, quae Tacitus I. c. dicit: „quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererant (sc. Venedi).“ Uti potuit Fischerus loco Henrici Lettici³), ubi Livi tanquam homines maxime perfidi vituperantur. Sed e legibus rusticorum Livicorum, quas Frie b i u s in historia livonica aliique chronicorum scriptores collegerunt, apparet, fidem et justitiam coluisse Livos. Letti ab iis male tractati sunt, quod in terram Livicam irruentes veteres possessores sedibus pristinis vi extruserant. Tum haeretici fuerunt, qui secundum antiquas leges Livicas igne comburebantur. Hisce de causis

moribus (sc. Sarmatarum) traxerunt. Nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant,

3) Origines Livoniae sacrae et civilis p. 55.

et in aliis casibus non secundum jus Livicum
 judicati sunt, sed ad libitum habiti. Henricus
 Letticus saepe de eo quaeritur. Quum, baptis-
 mate sacro recepto, Letti ad fidem Christianam
 sese convertissent, par sibi expoposcerunt jus,
 et postquam id impetraverant, concordi ami-
 citia cum Livis conjuncti vixerunt. Quod si
 Letti Livos etiam Liwol appellassent, quo
 vocabulo secundum Fischerum latrones de-
 signantur, hoc in convicium modo dictum
 fuisset. Sed et Germani inter Livos habitarunt,
 nec facile populum contumeliose denominatu-
 ri fuissent, cui dona dederunt, ut sedes inter
 ipsos impetrarent. Nihil amplius ad refellen-
 dam opinionem Fischeri addam: quicumque
 dissertationem sane ingeniosam et doctissime
 conscriptam alias laude dignissimi penitus cog-
 noscere cupit, in libro, quem supra laudavi,
 eam reperiet. Ut ego censeo, Fischerus in li-
 bello suo, lectu certe digno, semper fere
 male origines vocum explicat. Quod ut pro-
 bem, unum modo adjiciam. Dicit enim Let-
 tos vocabulum Juhra (mare) pronuntiare sicut
 Chure, et Chure-saõre ideo significare:
 insulam maris. Livus e regione Rigensi ita
 fortasse eloqueretur, Letti nequitiam faciunt.
 Insula enim Lettice est salla, nec vero saõ-

re, quod vocabulum Fischerus ex Esthónico saar (insula) videtur formasse;

§. 17.

Recensitis hactenus variis opinionibus et conjecturis de origine nominis Livoniae, — quas omnes falsas esse rationibus sic satis mihi videor probasse, — ad eam mihi sententiam transeundum est, quam veritati proximam, imo solam veram esse judico.

Historiae fidem si sequamur Livi provinciam ad litus maris Baltici a Duna fluvio trans Salim incoluerunt¹⁾. Qui anno 1158. advenērunt Germani jure eam Livoniam appellarunt. Henricus Letticus²⁾ ad annum 1224. disertis verbis eandem a Lettlandia distinguit, ipsaque, tanquam regio, ubi Germani primo fixas sibi posuerunt sedes, omni terrae nomen, commune Livoniae dedit. Incolas illius inter Kirchholmiam, Lennēvardam et Uekskuellam, et qui ad ripas Aae fluminis et ultra habitarunt Livos vel lingua vernacula Liiwa-meēs seu Liiwa-ma-meēs appellatos ex brevibus apostolici³⁾ apparet, quae

1) HÄRNES Ehst- Liv- und Lettländische Geschichte. pag. 3. sequ.

2) Origines Livoniae etc. pag. 170 — 178.

3) Brevia apostolica, notatu dignissima, reperiuntur.

aetate Meinhardi prodierunt. Caupo Livus fuit et Romae versatus est circa annum 1203.⁴⁾ atque dubium non est, quin multi Livi ante eum a mercatoribus Germanicis, ut obsides essent, in Germaniam transducti sint, vel Albertum episcopum sponte secuti. Mirum igitur foret, si verum terrae nomen tanta obscuritate involutum esset, ut nullis investigationibus illustraretur. — Ipse Henricus Letticus populum Livorum nobis nominat, accuratissime a Lettis distinctum; terra, quam incoluerunt, provincia illi est Livorum, nomenque illius, quod a Livis accepit, recte vertit, quin etiam omnes regiones enumerat, quas tenuerunt. Nostris temporibus, ut jam supra dictum est, exiguae modo reliquiae populi illius, memoratu tantopere digni, supersunt, qui prisco sermone

tur in libro, cui titulus est: Codex diplomaticus Regni Poloniae et magni Ducatus Lithuaniae etc. Tom. V. in quo, ut universae Livoniae, ita speciatim Curlandiae et Semigalliae Ducatum res continentur. Vilnae 1759. fol. Livi ibi nominantur pag. 2. Livones, ceterique incolae Livoniae, ut discrimen existat, Livonienses. Cfr. Gelehrte Beyträge zu den Rigischen Anzeigen. Jahrgang 1762. St. VIII. pag. 57 — 64.

4) Origines Livoniae pag. 27. 28.

hodieque utuntur. In Livonia Livi non nisi in regione circa Salim⁵⁾ reperiuntur ad litus maris et in agro Rigensi, e ceteris sedibus, quas antea occupaverant, a Lettis expulsi⁶⁾. In Curlandia altera pars litus Angernense tenet, altera regionem Bauskeensem, eaque Kree-wingiorum insignita est⁷⁾. Omnes vero ad hunc usque diem antiqua origine gloriantur, eamque praedicant, ubicunque fieri potest⁸⁾.

Collatis omnibus, et quae jam a nobis dicta sunt, et quae a rerum scriptoribus significata leguntur, facile apparebit originem paucorum tantum populorum tanta veritate indicare posse, quam Livoniae Livorumque. Si, qui etymologices operam dant, has indicationes prosecuti essent, conjecturas tam falsas certe nunquam proposuissent. Tunc respexissent ea, quae Russowius in Chronicorum libris disseruit et

5) Livi hujus regionis nunc quoque locum, ubi Germani appulerunt, demonstrare dicuntur.

6) HIÄRN l. c. pag. 4.

7) Vid. Neue vollständigere Lettische Grammatik, nebst einem hinlänglichen Lexico, wie auch einigen Gedichten, verfasst von GOTTH. FRIEDR. STENDER. Braunschweig 1761. 8. pag. 3. §. 5.

8) BÖRGERS Versuch über die Alterthümer Lief-lands. pag. 58. 59.

una cum viro, pietate conspicuo, exclamassent: „Lyfflandt hefft den namen auerkamen von den Lyuen, welckere olde Völcker vnde Inwaner disses Landes allewege gewesen⁹⁾.“

Si vero quaeritur, utrum Livi sedibus suis, an sedes incolis nomen dederint, quum certa nobis desint indicia, non nisi conjiciendo respondere poterimus. Probabilius vero videtur Livos a sedibus suis, vel potius a naturali earum conditione nomen recepisse, nam nostro quoque tempore Livi Esthonique, vicinitate iis conjuncti, qui mores patrios aequae pertinaciter sequuntur, nomen a loco habitationis desumunt¹⁰⁾). Sic e. g. rusticus sese et domum suam quamdiu in silva habitat Met-sa nominabit; K ü n g o seu M ä t t a collem tenens; si montem incolit M ä e; in arena habitans Liwa; ad rivum Oja; in insula Sare

9) Huic sententiae assentiuntur et complures alii scriptores rerum Livonicarum, e. g. FABRICIUS l. c. pag. 1. ubi haec leguntur verba: „Livonia nomen initio sortita est suum a Libis, vetustissimis hujus regionis incolis.“

10) HUPELS topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. Band I. pag. 68. et SCHLEGELS vermischte Aufsätze und Urtheile über gelehrte Werke. Band I. Stück 1. pag. 180.

etc. Ut nomen illi sit e.g. Metsa Jörri i.e. Georgius silvae, vel in silva; Mätta, vel Kungo Hans, Joannes in colle; Mäe Andres, Andreas in monte; Oja Mert, Martinus ad rivum; Liwa Peter (figurate Liwa Peter et mortem significat), Petrus in arena; Sare Kristian, Christianus in insula etc. Idem in pagis quoque et districtis fit. Sic prae-dium in territorio Pernaviensi Sosar nuncupatur, Esthonice Sosare-mois, i. e. villa in insula palustri a so, palus, sar, insula, et mois, villa, et re verâ locus editus, ubi villa exstructa est, paludibus est circumdatus. Sic porro caupona quaedam in Esthonica parte Livoniae Kanso nominatur, i. e. palus hiru-dinum a Kan, hirudo, et So, palus. Verisi-militer in hoc vocabulo Esthonico vox Kas, quae saepissime finem rei significat, in verbum Kan mutata est, ne molestia pronunciantibus exhiberetur geminata litera s. Hoc si factum est Kanso, pro Kasso dictum, extremam paludem indicat et caupona illa re vera ad marginem paludis majoris sita est, ideoque tanquam finis ejusdem aspici potest. — Pio-metz, Esthonice Piometsa-mois, prae-dium in Esthonia, nomen suum gerit, quod in silva situm est ibique fontes complures sca-

turiunt¹¹⁾. Rabbaso, ager rusticus in praedio Fennernensi, territorii Pernaviensis, nomen a palude, cespitibus bituminosis obsita, gerit. Rabba enim Esthonice terra fossilis seu bituminosa (Torf) dicitur; So, ut supra jam diximus, palus. Sic etiam Jerwen, regio in provincia Revaliensi, nomen a lacubus accipit, quorum antea major, quam hodie, numerus eandem irrigavit. Esthonice Jerwama dicitur a Jerw, lacus, et ma, terra. — Sed acquiescam in allatis his exemplis. Qui plura cupit et linguae Esthonice non ignorans est nomina praediorum Esthonicorum perquirat, quae in libro: „Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland“ A. W. Hupe-
lii, saepius jam debita cum laude commemorato, inveniet.

Origo nominis Livoniae, i. e. terrae Livorum secundum ea, quae retuli, facillime explicari poterit. Vocabulum enim Liw, seu

11) Pro in antiqua lingua Suecica fontem significat, quod ALEXANDER CONSTANTINUS DE STERN, amicus perquam dilectus, me edocuit. Hodie dialecto Revaliensi linguae Esthonicae fons dicitur Allikas seu Hallikas, et secundum dialectum Dorpaticam Hallik seu Lätte.

Liiw in lingua Esthonica et Livica non modo rete parvum significat, verum etiam arenam. Quae posterior significatio multos permovit, ut non male in eadem originem denominationis terrae et populi collocarent. Livi, qui saltem vocabula primitiva linguae secum attulerunt, si vel ad litora maris Baltici per Pernam, vel ad litora lacus Peipus, vel e Curlandia ad sedes suas migraverint, in itinere faciendo ubique fere campis arenosis impediabantur, ipsaque regio, quam occupaverant, maxime saburralis fuit. Homines vero, qui in terram talem arenosam (Liwa-ma) intrarunt eamque incoluerunt, optime, praesertim si nomine nondum insignata esset, ad conditionem, omnibus conspicuam, et regionem et sese ipsos denominare potuerunt, vel a vicinis denominari, et tali modo terra Livorum nomen Liwa-ma acceperat, quod Russi in Liw, Germani vero in Livland mutarunt. Rebus ita expositis facile agnosceremus Livos nomen suum a sedibus, seu potius a naturali conditione earum desumpsisse et quamvis ratio denominationis contra consuetudinem antiquorum scriptorum e re minimi sane momenti extiterit, assumenda tamen videtur explicatio nostra, donec melior probabiliorque explora-

tur¹²). Errore fortasse induror, hoc vero si acciderit, consolabitur me Halleri illud: „Wir irren allesamt, nur jeder irret anders.“—

Opinantur nonnulli nomen Livoniae demum post adventum Germanorum ortum fuisse, ita nimirum, ut appulsi incolas, quarum linguae ignari essent, solum digitis tantummodo monstrantes interrogassent, quodnam huic terrae nomen esset, illi respondissent: Liw (arena) vel Liiwane-ma (terra sabulosa), quod maxima pars terrae, praecipue ora maritima, campis constaret alto obrutis sabulo¹³). Hinc factum esse, ut terra ipsa Livonia, incolae Livi appellarentur,

Ex hac igitur sententia terra ab indigenis nomen accepit, quum prior incolas ad naturam soli denotet. Quanquam et posterior a veritate non plane videtur abhorreere, certis tamen rationibus neutiquam nititur. Nomen enim Livorum jam ante adventum Germanorum notum fuit, in quo historici consentiunt (e. g. Nestor, vid. supra §. 12.) ideoque a Germanis inventum esse nequit. Nihil igitur

12) Cfr. BÖRGER l. c. pag. 61 — 67.

13) Cfr. FRIEBES Handbuch der Geschichte Lief-
Ehst- und Curlands, Th. I. pag. 39. seqq.

restat, quam ut diceremus nomen Livorum, ex quo denominatio Livoniae eo paulatim orta fuerit, quod vocabulo Esthónico Liv verbum Land annecteretur, sensim sensimque ad omnem regionem transiisse, quam nunc ita nuncupamus, Livonosque nomen ex arenosa conditione terrae, quam incoluerunt, accepisse. Eadem plaue sententia est et Mauricii Brandis¹⁴⁾, qui ita loquitur: „Liffland

- 14) Titulus totus horum Chronicorum prelo typographico nondum subjectorum hic est: „Der Irste Theil Liefvländischer Geschichte. Wahrhaffte und ordentliche Verzeichnißwürdige Händel, so sich in der Province Liefvland, vor und nach Christi, unsers Herrn und Erlösers Geburt, bey den Zeiten derer drinn wohnenden Völker, bis auf derselben Bekehrung zum christlichen Glauben, und dann ferner bei deutscher Regierung der ersten Bischöfe und Meistern des Ritterlichen Schwerdt - Brüder Ordens, bis diese sich mit dem deutschen Orden des Hospitals St. Mariae zu Jerusalem vereiniget, jene aber zu Erzbischöfl. Würde und Dignität erhoben worden sind, verlaufen und zugetragen. Aus glaubwürdigen alten und neuen Historien - Schreibern, geschriebenen Chroniquen, Verzeichnissen vorgetragen und aus gewissen unverwerflichen Brieffen zusammengebracht und an den Tag gegeben. Durch MAU-

die hoch vnnnd weit berühmte Provintz — hat ihren Namen von den Liuis, einem Vhralten Volcke, so dieser Oerter Residiret vnnnd geherrschet haben.“ Paulo post ita prosequitur: „Lafs mich auch daneben¹⁵⁾, dafs die Liuen weder von den Levonis, Libone, noch Litwone Ihren Namen tragen, sondern weile sie an der Seekandt in einem Sandichten vnnnd mehrentheils dürrem Ohrt gewohnet, sie von dem Sande, der in Lyvischer vndt Ehstnischer Sprach Liua genandt wird, genennet sein, vnnnd als die im sande, in ihrer eigenen sprach Liuanen! oder Liuen mögen geruffen worden sein.“

RITIIUM BRANDIS, des Fürstenthumbs Ehsten
Ritterschaft Secretarium. Anno Domini 1606.“

- 15) Supra jam, quae alii scriptores de origine nominis Livoniae conjecerant, et retulerat et confutaverat,

A P P E N D I X.

§. 18.

Quomodo scribendum sit vocabulum
Livoniae?

Quod ad orthographiam vocabuli Livoniae attinet, in diversas abeunt sententias homines docti. Nonnulli contendunt Liefeland scribendam esse, alii vero proferunt scripturam Livland. Quare haud abs re esse videbitur, rationes hic indicare, quas quisque sequatur.

Scriptura antiquissima certe ea est, qua Lyffland, Lyfflandt, Liefeland vel Liefeland scribitur. Quod priscis temporibus in usu fuit Lyffland, id nemo facile jam revocabit. At Liefeland saepenumero scribitur. Viri docti recentiores Livland scribere inceperunt. Primus eorum fuit Frid. Gottl. Hilde¹), quem secuti Schlözer, Schmid

1) Vid. GADEBENSCH Livländische Bibliothek Th. II.
pag. 84.

aliique eundem morem servarunt. Quamvis ego minime is sim, qui, quae a Schlözero illo rerum scriptore celeberrimo de hac scribendi nominis ratione prolata sint, vituperare audeam, liceat tamen, quae de veritate illius dubitando possunt proferri, paucis exponere.

Vocabulum monosyllabum Liiw, quod producendo ut Lihw pronuncietur, in secundo casu (im Zeugefall) unum i delet, tonum vero servat²⁾. In Germanica lingua aliter res habet, et vocabulum Livland non satis productionem syllabae indicat. Si ita igitur scriberetur, signo foret opus, quod eam insigniret³⁾, vel Lihvland seu Lievland

2) Cfr. HUPELS topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland. B. I. pag. 70. seqq.

3) Tale signum proposuit nobis WOLKIUS, vir acutissimus, linguae Germanicae perscrutator eruditissimus, longe meritissimus, in libro nondum satis aestimato: Anleit zur deutschen Gesamtsprache oder zur Erkennung und Berichtigung einiger (zu wenigst 20) tausend Sprachfehler in der hochdeutschen Mundart, nebst dem Mittel, die zahllosen, — in jedem Jahre den Deutschschreibenden 10000. Jahre Arbeit oder die Unkosten von 5000000 verursachenden — Schreibfehler zu vermeiden und zu ersparen, von CHRISTIAN HINRICH WOLKE. Dresden 1812. 8. pag. 20.

scribendum esset, quod factum quoque a nonnullis reperio⁴).

Quamvis dubitationes hae de scriptura Livland leves videantur, examine tamen dignas judico. Sed et alia eaque majora opponi possunt.

Nimirum nomen illud Livland a Livis (Liven), quos nonnulli etiam Lievos (Lieven) scribunt, deducendum esse. Sed unde probabitur, vere eos Liven, pronuntiata litera v tanquam f appellatos fuisse, quam Livi aequae ac Esthoni utramque literam in lingua sua non agnoscant, neque pronuntiare queant⁵). Neque Letti vicini easdem literas habent. Conjectura igitur illa assumi posset, peregrinos populos, advenas, Germanos Livis, qui ipsi sese non nominarunt Liva- (pronuntiata litera v tanquam f), sed Liwa-rahwas, no-

- 4) Priorem scripturam inveni in volumine tertio historiae Osmanicae auct. SCHULZIO, Professore, posteriorem in libello WILLMANNI, Pastoris in Osilia insula, de cultura apum in provinciis Russicis ad mare Balticum.
- 5) Ita vocabulum Frau mutant in Praua vel Raula, David in Tawet, Pharaon in Warao, Fräulein in Preilein e. s. p. vid. HUPEL l. c. Band I. pag. 71.

men indidisse. Quod si ita sit, nomen mutilata verâ appellatione ortum fuerit, quod et ipsum certis rationibus probari non poterit, sive ex actis publicis Germanice sive Latine conscriptis demonstrabitur. Illa verò, quae Latine scripta sunt, in caussa esse videntur, cur haec scribendi ratio per v (Livland) irrepserit. Loco enim literae w, quae Latinis deest, v electa est, et sic vocabulum, quod proprie dicebatur Liwonia, mutatum, ut inde efficeretur Livonia, in quâ voce pronuntiandâ litera v plerumque sonat ut w. Ea de causa et nomen: Liwen per literam v scriptum est, quae litera ex hac tantum ratione a Germanis in Alphabetum recepta est, quo rectius possent et accuratius scribere suis literis Latina vocabula, quod scripta eorum antiqua satis probant⁶⁾.

His ita expositis, certo demonstrari non potest, utrum populus Livorum Liven, pronuntiata litera v tanquam f, an Liwen fuerit appellatus, quum w ipsa in fine verborum Livicorum et Esthonicorum saepenumero singularem quendam, literae v proximum habeat

6.) Cfr. exempla, quae BÖRGER l. c. pag. 83. seqq. e scriptis Lutheri attulit.

sonum. Etiam in Russica lingua aliisque cognatis litera *f* in fine syllabarum magis accedere videtur ad sonum literae *v*. Russi autem, qui olim in Livonia habitarunt, *Liiw* fortasse tanquam *Liiv* vel *Liif* pronunciarunt. Et in dialecto Germanorum inferiorum (in der platt-deutschen Sprache) ea commutatio non ita rara est. Mirandum igitur non esset, si mercatores Bremenses, qui seculo duodecimo advenērunt, nomen terrae Livorum *Liivland* vel *Liefland* pronunciassent. Et vere ita factum videtur. — Sequeretur inde, si primus, quem Germani in Livoniam advenientes invenerunt populum, scripturam nominis terrae proprii indicare debet, non scribendum esse *Livland* vel *Liefland*, sed *Liwland* aut *Liiwland*⁷⁾, quod *Livi* nomen suum a conditione naturali terrae, quam incoluerunt, — a vocabulo *Liw* seu *Liiw*, arena, — acceperunt. Quum vero Germani literam *w* in fine syllabarum vel vocum pronuntiando in *f* mutare soleant, neque ii, qui secundum hunc morem *Liefland* scribunt, peccare videntur. Rationibus enim nonnullis niti possunt, et

7) Cfr. SCHLEGELS vermischte Aufsätze und Urtheile über gelehrte Werke. B. I. St. 1. pag. 181.

scripturam suam documentis veterum scriptorum probare. Neque interjecta ab iis litera e redundare omnino videtur, si illud perpendamus, ad producendam tantummodo syllabam esse usurpatam.

Sed etiam scriptura Livland, quae hodie in usum venit, non plane rejicienda videtur. Jam supra memoratum est, literam w in fine vocum Livicarum et Esthonicarum interdum sonum habere literae v proximum. Hoc etiam in vocabulo Liiw accidit, a quo Livi atque Livonia ipsa nomen acceperunt. Quod contra hanc scripturam dici posset, productionem syllabae eadem non indicari, tam leve est, ut vix referri mereatur, praesertim quum vocabula Livica monosyllaba omnia producuntur. Jam ea de causa posterior haec scriptura nominis Livoniae potior mihi videtur, quod scripturae nominis Livorum magis propria est. Si vero orthographiam accuratissime respiciamus, optima sane scriptura foret: LIWLAND seu LIIWLAND. —

Atque, ut finiam nunc hanc disquisitionem, illud repetam, me summa rerum capita tantum attingere voluisse. Caeterum qui de rebus antiquis scribunt, in iis, quae nondum satis perquisita et illustrata sunt „licentiam

vetustatis“ ex sententia Taciti⁸⁾ et „veniam antiquitatis“ ex sententia Livii⁹⁾, quod et ego facio, jure sibi exposcunt.

8) Taciti Germania cap. II.

9) Livius in praefatione.

E r r a t a.

- Pag. 9 lin. 5 pro *Htstoria* legatur *Historia*.
 — 10 not. 1 lin. 15 pro *beve* leg. *have*.
 — 10 — 1 — 17 pro *waris* leg. *vars*.
 — 18 — 1 — 3 pro *cen*tra leg. *contra*.
 — 22 lin. 3 pro *demenstraverim* leg. *demonstraverim*.
 — 26 — 1 pro *erunt* leg. *erant*.
 — 27 — 1 pro *fi d* leg. *fide*.
 — 31 — 7 pro *axcitavit* leg. *excitavit*.
 — 54 — 8 pro *acque* leg. *aeque*.
 — 56 — 17 pro *Krwingiis* leg. *Kreewingiis*.
 — 60 — 8. 9. pro *Licvoniae* leg. *Livoniae*.
 — 69 — 2 pro *esset* leg. *erat*.
 — 69 — 4 pro *pronuutiare* leg. *pronuntiare*.
 — 69 — 6 pro *distroquent* leg. *distorquent*.
 — 70 — 12 pro *typogrophos* leg. *typographos*.
 — 70 not. 3 lin. 1 pro *Weisselii* leg. *Waisselii*.
 — 71 lin. 1 pro *defendendi* leg. *defendi*.
 — 75 not. 1 lin. 2 pro *Cravovien.* leg. *Crucovien.*
 — 77 lin. 3. 4 pro *derivaunt* leg. *derivarunt*.
 — 79 — 7 pro *Iven* leg. *Liven*.
 — 79 not. 7 lin. 2 pro *décadance* leg. *décadence*.
 — 79 — 7 — 6 pro *oïes* leg. *eïes*.
 — 79 — 7 — 11 pro *Hanover* leg. *Hanovre*.
 — 80 lin. 11 pro *talis* leg. *hic*.
 — 80 not. 9 lin. 3. 4 pro *Ideot* leg. *Ideo*.
 — 81 lin. 5 pro *dominabantur* leg. *dominabatur*.
 — 81 — 24 pro *le Marchands* leg. *les Marchands*.
 — 82 — 3 pro *tnm* leg. *tam*.
 — 82 not. 1 lin. 4 pro *mots* leg. *most*.
 — 86 lin. 7 pro *Livi* leg. *Livos*.
 — 87 — 14 pro *loquantur* leg. *loquuntur*.
 — 91 — 20 pro *studissime* leg. *studiosissime*.